

UDK 325:940.3

Izvorni znanstveni članak

Sukobi u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Antofagasti (Čile) za vrijeme prvoga svjetskog rata i neki socijalni utjecaji na njih 1917. godine

LJUBOMIR ANTIĆ

Centar za istraživanje migracija i narodnosti, Zagreb, SFRJ

Na početku prvoga svjetskog rata u Južnoj Americi nalazilo se 25—50 tisuća naših iseljenika.¹ Golema većina njih uselila se u Argentinu, dok su ostali živjeli uglavnom u Čileu, Peruu i Boliviji. U Čileu je tada moglo boraviti do pet tisuća naših iseljenika.² Emigrantski val iz naših krajeva u Južnu Ameriku započeo je 70-ih godina te trajao neprekidno i u stalnom usponu do vremena kojim se bavi ovaj rad.

Područje iseljavanja uglavnom je bila Dalmacija južnije od Splita, Hrvatsko primorje i Boka Kotorska. U Čileu je bilo osobito mnogo iseljenika s otoka Brača.³

Prevladavajući motivi za seljenje bili su gospodarske naravi što dokazuje podatak da je ono uvijek bilo pojačano nakon pogoršane privredne situacije. Takva su razdoblja, npr., nastupila nakon sklapanja trgovinskog ugovora (tzv. vinske klauzule) između Italije i Austrije 1891,⁴ odnosno napada filokse na vinovu lozu u Dalmaciji koja se polako i nepravilno širila od 1894. sa sjevera prema jugu. No kako su gospodarske prilike umnogome bile uvjetovane političkim razlozima, tj. nepovoljnim polo-

¹ O problemu utvrđivanja broja naših iseljenika u Južnoj Americi za vrijeme prvoga svjetskog rata v. *Ljubomir Antić*, Pokušaj stvaranja Hrvatskog saveza među našim iseljenicima u Južnoj Americi 1913. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/1983, 43.

² Miće Mičić koji je kao predstavnik Jugoslavenskog odbora u Londonu boravio u Čileu 1916. godine zapisao je da naše kolonije u Čileu »broje 5—6000 duša«. Mičićovo pismo Ivi de Giulliju, London, 14. VII 1918, Arhiv JAZU, de Giullijeva ostavština, dok. br. 160.

³ Podatak o velikom broju Bračana u Čileu često se pojavljuje u literaturi i izvorima. Tako Mičić u navedenom pismu ističe da je »ogromna većina« iseljenika u Čileu »sa otoka (osobito Brača)«.

O Bračanima u Čileu vidi *Klement Derado i Ivan Čizmić*, Iseljenici otoka Brača, Brački zbornik 13, Zagreb 1982, 77—182.

⁴ Tzv. vinska klauzula dio je trgovačkog ugovora između Italije i Habsburške Monarhije od 6. XII 1891. Prema njoj su se talijanska vina mogla uvoziti u Austro-Ugarsku Monarhiju uz veoma niske carine. Kako su talijanska vina zbog rentabilnije proizvodnje bila jeftinija od dalmatinskih, potonja nisu mogla izdržati konkurenciju na austro-ugarskom tržištu što je teško pogađalo dalmatinske težake. O vinskoj klauzuli v. *Povijest hrvatskog naroda 1860—1914*, grupa autora, Zagreb 1968, 170.

žajem Dalmacije u Austriji, može se govoriti i o političkim motivima iseljavanja. (Političkih emigranata u smislu kako danas objašnjavamo taj pojam bilo je veoma malo ukoliko u tu grupu ne bismo ubrojili mladiće koji su odlazili veoma mladi te, ne odazvavši se služanju vojnog roka, ostajali u inozemstvu, bojeći se kazni koje su ih čekale prilikom kasnijeg povratka.) Veza političke i gospodarske potčinjenosti Dalmacije najbolje je došla do izražaja upravo potpisivanjem vinske klauzule. Toga su bili svjesni ne samo iseljenici koji su otišli pogodeni njezinim djelovanjem nego i oni koji su se već nalazili vani jer su o tome bili obaviješteni čitajući domaće tisak⁵ odnosno svoje iseljeničke novine. Tako će list »Domovina« iz Punta Arenasa (Čile) pisati u broju od 25. rujna 1913. godine: »Mi hrvatski iseljenici došli smo u ove krajeve, siromašni, da zaradimo koru hljeba čime ćemo prehraniti sebe i svoje najbliže. Naša je domovina bila Dalmacija, Hrvatska, Bosna itd. bogata zemlja, ali uslijed zloretne austro-mađarske gospodarske politike skroz zapuštena. Austrija je napose Dalmaciju gotovo sasvim uništila, pa zato iz Dalmacije najviše bježi naš hrvatski narod širom svijeta, ostavljajući tako na milost i nemilost svoju djedovinu tuđincu.«

Nebriga za dalmatinskog težaka u domovini nastavila se za njega i kad se našao u tuđini. Austrija je uvijek kasnila s otvaranjem konzulata u mjestima gdje su se grupirali hrvatski iseljenici a kad bi ih otvarala za konzule je postavljala osobe drugih nacionalnosti koji nisu znali hrvatski, premda su Hrvati, prema nekim procjenama, sačinjavali 90 posto svih iseljenika iz Austro-Ugarske Monarhije.⁶ Jedan ekstreman slučaj odnosa takvog konzula prema našem iseljeniku opisao je iseljenik Jerko Perković u pismu koje je 27. ožujka 1876. uputio iz Callao (Peru) uredniku »Vienca« (urednik je tada bio August Šenoa) u Zagreb: »[. . .] U vrijeme kad su se počeli ovdje družiti Dalmatinci ne poznavajuć mjesto ni položaj, otišli bi upravo konsulu svomu, te bi mu se uljudno preporučili, da im rabote potraži, da mogu preživjeti među ostalim svietom. Kuku ti ga njemu, ako ne bi lagane noge ima da uteče. Najprije ne bi mu znao ni riječi reći u onom jeziku u kom bi ga mogao žalostnik razumjeti, već bi mu svašta varena i sirova navalio; a to sve u njemačkom jeziku. A tijem bi ga rinuo, i vrata mu u zube zatvorio.«⁷ Vjerojatno uvidjevši negativne posljedice takvog postupka austrijske vlasti će kasnije ipak za konzule imenovati i naše ljude, mahom uglednije iseljenike. Tako će konzulom u Punta Arenasu biti imenovan Josip Pasinović, Antofagasti Juraj Sabioncello, Buenos Airesu Nikola Mihanović, Cerro de Pasco (Peru) Ivan Marinović i Acebalu (Argentina) Ivan Drinković.

⁵ Ivo Lupis, koji je prije prvoga svjetskog rata boravio među iseljenicima u SAD, zapisao je u svojoj brošuri O iseljavanju našega naroda i o Americi, Zadar 1910, da među našim iseljeničtvom »osobito se rado čita 'Narodni list' i 'Pučki list'«. Analizom pisanja tih listova utvrdili smo da je taj podatak točan. O pisanju »Narodnog lista« o iseljeničkoj problematici vidi *Ljubomir Antić*, *Zadarski Narodni list do 1918. godine i iseljeničtvo iz Dalmacije*, *Zadarska revija* 6/1983, 677—686.

⁶ O tako velikom postotku hrvatskih iseljenika među svim iseljenicima iz Austro-Ugarske do prvoga svjetskog rata u Južnoj Americi piše i istaknuti iseljenik Matej Škarnić u članku »Popis pučanstva republike Chile od studenoga god. 1907«, »Pokret«, Antofagasta 5. IX. 1915.

⁷ *Vienac*, 20. V 1876.

Takav odnos Monarhije prema Dalmaciji, odnosno prema Dalmatincima u iseljeništvu, uvjetovat će da će se znatan dio njih negativno odnositi prema režimu zemlje svoga podrijetla. Do tih podataka možemo doći analizom djelatnosti hrvatskih iseljeničkih društava odnosno pisanjem njihovih novina. Naime, prepušteni sami sebi, naši se iseljenici odmah od iseljenja počinju samoorganizirati u svojim društvima, bojkotirajući često službene austrijske predstavnike a osobito društva koja su osnivana pod njihovim patronatom.⁸ Tako će do kraja prvoga svjetskog rata biti osnovano više od 40 hrvatskih iseljeničkih društava u Južnoj Americi⁹ i pokrenuto desetak listova. Sva ta društva, bez obzira na cilj s kojim su osnovana (potporna, vatrogasna, sportska, zabavna itd.), politizirana su i to na liniji borbe protiv Austro-Ugarske.

Socijalni položaj tih naših ljudi bio je veoma različit. Kakav je bio u vrijeme na koje se odnosi ovaj rad, daje nam očevidac Miće Mičić, izaslanik Jugoslavenskog odbora, koji je došao u Južnu Ameriku upravo s ciljem da to izvidi i organizira naše iseljenike. Nakon povratka u Evropu, u pismu Ivi de Giulliju iz Londona 14. srpnja 1918. piše: »[...] U Brazilu, Paragvay i Urugvay naših iseljenika ima malo, raspršeni su, nijesu se domogli nikakvog posebnog položaja, te nema što osobito o njima da se reče.

U Argentini biti će naših iseljenika kakovih 25 000, od kojih u Buenos Airesu kakovih 4—5 000. U Buenos Airesu domogli su se vidnog položaja samo braća Mihanovići. Oni su pomogli par ljudi njima privrženih da također osiguraju sebi egzistenciju, ali nisu mogli da se podignu do nikakvog osobitog, posebno ekonomskog položaja. Nicolas Mihanovich je svoju politiku udesio tako, da sve bude ovisno o njemu. Naši iseljenici u Buenos Airesu, osim nekoliko činovnika i pomorskih kapetana, u ogromnoj većini su mornari ili prosti radnici na lučkim radnjama. Više ili manje svi su direktno ili indirektno ovisni ili bili upućeni na Nikolu Mihanovića. [...] Ovih ostalih 20 000 iseljenika, koji se nalaze po provincijama Argentine, ogromnim dijelom su poljodjelci. Najvećma ih ima u provinciji Santa Fe. Ovi ljudi u ogromnoj masi ostali su neuki i nepismeni, kako su od kuće došli; rasuti po 'čakarama' (kuća u primitivnom stanju s oborom i pripadnostima) po ogromnoj pampi (pampa: nepregledna polja) Argentine žive sasvim odjeljeni od kulturnog svijeta, a pojedine čakare udaljene su međusobno i po više kilometara. Za ove ljude nikad nitko se nije brinuo i nitko umeo da ih organizuje. [...]

Ekonomski položaj naših iseljenika u republikama na Pacifiku: Chile, Bolivija i Peru izvrstan je, a u Chile može se reći da je zavidan: naši iseljenici od kuće su došli imajući većinom samo pučku školu; pred četrdeset godina nije ih bilo valjda ni pedeset. Oni koji su prvi došli

⁸ Najpoznatije takvo društvo u Južnoj Americi bilo je »Sociedad austro-hungara de socorros mutuos« utemeljeno u Buenos Airesu 1878. godine. U njemu će osobitu ulogu igrati naš brodovlasnik Nikola Mihanović koji će dugo vremena biti i austro-ugarski generalni konzul u Buenos Airesu. Počev od 1886. godine Mihanović će biti biran za predsjednika društva u više mandata.

⁹ O tome v. *Ljubomir Antić*, Pregled hrvatskih iseljeničkih društava u Južnoj Americi do prvoga svjetskog rata, *Radovi* 17/1984. Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest.

svojom radinošću, ustrajnošću i poštenjem znali su da stvore sebi neodvisnu egzistenciju. Novo nadošle uzimali su sebi, poučavali ih i potpomagali; bez posjedovati formalne organizacije, oni su faktično bili organizovani.¹⁰ Ovom uzajamnošću kroz četiri decenije naše kolonije u Chile, koje broje 5—6 000 duša, stvorile su sebi ugledan i moćan položaj u republici Chile. Kako je moral i kulturni stepen ovih iseljenika velik, najbolji je dokaz, da u krivičnim listinama tamošnjih sudova jugoslavenski iseljenici samo su rijetka iznimka — u neporočnosti prednjače ostalima.

Iseljeništvo u Chile može se razdijeliti u dvije grupe: južna (Punta Arenas) i sjeverna grupa. U Punta Arenas i neposrednoj okolici uključiv velik otok na jugu 'Tiera de Fuego' biti će 2 000 jugoslavenskih iseljenika.¹¹ U gradu i luci Punta Arenasa bave se trgovinom i brodarstvom, na polju stočarstvom. Punta Arenas posjeduje mnogo bogatih Jugoslavena: braća Stipičić i braća Kusijanović (koji se bave trgovinom stokom), mnogostruki milionari na putu k milionima su mladi kao Jordan¹² i ostali. U starije doba bavili su se fuliranjem zlata na Tiera de Fuego. Na ovom otoku bave se također stočarstvom. U Punta Arenas ima više patriotskih i humanitarnih institucija; imaju svoju školu i svoju banku, 'Banco Jugoslava'. Na sjeveru Chile Jugoslaveni se nalaze u provincijama Antofagasta i Tarapaca, odakle naši ljudi kad postave solidne temelje svojim industrijalnim poduzećima spuste se u trgovačke centre, dva najglavnija u Chile: Valparaiso i Santiago.

Glavni proizvod provincije Tarapaca i Antofagasta je nitrat (salitra), koji je žila kucavica čitavog ekonomskog života chileanske republike. Po raznim 'officinama' (tvornicama) koje su osnovane u pustoši (pampi) pomenutih provincija okupljeni su Jugoslaveni. Ove oficine zaposluju svaka po više stotina ljudi, a ima desetak njih, koje su vlasnost naših ljudi. Tvrtka g. Baburizze posjeduje četiri oficine (vrijednost kakvih 30 000 paunda). Glavni gradovi tih provincija Iquique i Antofagasta (oba na moru) su trgovački centri (osobito Antofagasta, koja je glavna izvozna luka za Boliviju i podiže se sve to većma na uštrb Iquique) te u njima Jugoslavenske kolonije su jake, i igraju odlučnu ulogu u trgovačkom životu tih centurama. Čitavo električno poduzeće u Antofagasti je vlasnost firme Mitrović. Najmoćniji među Jugoslavenskim industrijalcima udariše centuram svog trgovačkog poslovanja u Valparaisu i Santiagu. Jugoslavenski iseljenici bave se uvelike i drugim granama trgovine i industrije. Baburizza (ostavljajući na stranu pojedine zadruge) kao pojedinac najveći je trgovac rogatom marvom u Chile: on ima teritorija koja se protežu na hiljade kilometara kvadratnih. Osim toga jugoslavenski iseljenici interesovani su u raznim bakrenim, željeznim i ugljenim rudokopima. [...]

¹⁰ Autor ovdje misli vjerovatno na nepostojanje političke organizacije.

¹¹ Taj je broj nešto veći. Prema popisu učitelja Petra Gašića, koji je napravio za JNO 1916. godine, u Punta Arenasu bilo je 2598 naših iseljenika. V. *Ljubomir Antić*, O jednom popisu naših iseljenika u Punta Arenasu (Chile) 1916. godine, *Migracije* 8—9/1980.

¹² Juraj Jordan bio je istaknuti iseljenik i na političkom polju. Osim što je bio predsjednik Ogranka JNO »Dalmacija« u Punta Arenasu, bio imenovan i konzulom Kraljevine Srbije u istom gradu.

Pomenuti iseljenici su Hrvati iz Dalmacije i to ogromna većina sa otoka (osobito Brača) a ostatak iz dubrovačkog kotara.

U republikama Bolivije i Chile¹³ bit će jugoslavenskih iseljenika od 1 500 do 2 000. Njihov ekonomski položaj također je dobar; bave se trgovinom a znatno su zainteresovani i u raznim industrijalnim poduzećima osobito u rudokopima uglja i bakra. Među njima ima također više milijonera i izgledi za budućnost su izvrsni, jer čim ove dvije republike izgrade putove i željeznice, kojima sada vrlo oskudjevaju, vlasnost raznih jugoslavenskih poduzeća i teritorija postat će produktivnijom, a eksploatacija bolje omogućena. Iseljenici su Dalmatinci i to uglavnom otočani (Brač) a u Peru iz dubrovačkog kraja.

U jednu riječ u republikama Chile, Bolivija i Peru svaki jugoslavenski iseljenik stvorio je sebi solidnu i neodvisnu egzistenciju, te su svi ili industrijalci, trgovci, poduzetnici i trgovački činovnici prost radnik je iznimka¹⁴ [. . .].«

Za bolje razumijevanje osnovne teme ovoga rada smatramo korisnim iznijeti još neka strukturna obilježja kolonije naših iseljenika u Antofagasti. Grad Antofagasta razvio se u prilično nepovoljnim klimatskim uvjetima. Malokad kiši pa je područje aridno s vrlo malo vegetacije. No unatoč tome naši se tu pojavljuju prilično rano, još dok se grad nalazio u sastavu Bolivije.¹⁵ Tako je već 1877. godine u Antofagasti »bila lijepa kita naših borioca, sve mladih ljudi punih odlučnosti i nade za steći radom i poštenjem dobri imetak i vratiti se u svoj mili rodni zavičaj«. ¹⁶ Naši se najprije uključuju u trgovinu tako da »već 1886. godine nalazimo u tom gradu pedesetak naših trgovaca.«¹⁷ Prvi se afirmirao u trgovini Ivan Ivanović-Kukoč iz Sutivana na Braču koji je došao 1877. godine.¹⁸ S vremenom će se naši sve više uključivati u industriju salitre tako da će do prvoga svjetskog rata u toj grani biti afirmirani naši industrijalci: Alfons Matulić, Paško Baburizza, Frano Petrinović, Vjekoslav Mitrović, Jakov Sabioncello, Josip Lukinović, Vjekoslav Moro, Marko Cicarelli, Petar Marinković i Juraj Sabioncello.

U vrijeme na koje se odnosi ovaj rad u Antofagasti je bilo oko 650 naših iseljenika.¹⁹ Pretežna većina doselila je s otoka Brača, dok su ostali iz ostalih mjesta Dalmacije odnosno Hrvatske. Dokumenti su koji potvrđuju tu tvrdnju pristupnice za Ogranak Jugoslavenske narodne obrane »Petar Petrović Njegoš« koji će se u tom gradu osnovati 1915. godine i o čemu će biti više riječi kasnije. Naime, iz njih saznajemo da su 1917. godine u tom ogranku bila 244 člana od kojih su gotovo svi bili rođeni na pod-

¹³ Mičić je ovdje mislio na Peru što jasno proizlazi iz daljnjeg teksta.

¹⁴ Pismo Miće Mičića Ivi de Giulliju, London 14. VII 1981, A-JAZU, De Giullijeva ostavština, dok br. 160.

¹⁵ Antofagasta je pripadala Boliviji do 1879. godine, kada ju je u »Ratu na Pacifiku« koji je vođen između Čilea, Perua i Bolivije izgubila u korist Čilea.

¹⁶ *Pokret*, 12. XI 1915.

¹⁷ *M. Škarnić*, Jugoslavija, Antofagasta 1928, 107.

¹⁸ O Ivanu Ivanoviću v. *R. Vidović-Kukoč*, Brača Ivanovići i naše iseljeničtvo u Čileu, *Matica*, Iseljenički kalendar 1957, 186—189.

¹⁹ *Pokret*, 5. VI 1915.

ručju današnje Jugoslavije i to: na Braču 194, u ostalim mjestima Dalmacije 39, u ostalim krajevima Hrvatske devet te po jedan iz Hercegovine i Crne Gore.²⁰

Što se tiče dobne strukture, iseljenici u tom gradu bili su mladi ljudi. Iz istih pristupnica, naime, proizlazi da su samo četiri člana ogranka rođeni 60-ih godina 19. stoljeća te su 1917. godine imali više od 50 godina. Trideset četiri člana bila su rođena 70-ih, 151 osamdesetih a 55 devedesetih godina. Dakle, najbrojniju skupinu sačinjavali su članovi rođeni 80-ih godina, a to znači da su 1917. godine imali između 28 i 36 godina. Budući da nemamo razloga sumnjati da članstvo JNO predstavlja reprezentativni uzorak radno aktivnih iseljenika u Antofagasti, može se prilično pouzdano tvrditi da je ista dobna grupa dominirala u cjelokupnoj populaciji radno aktivnih iseljenika u tom gradu 1917. godine. Taj podatak, tj. da su sudionici u sukobima o kojima će biti riječi uglavnom ljudi srednje i mlađe dobi, značajan je jer donekle objašnjava njihova politička opredjeljenja a posebice izbor metode u političkoj borbi.

Tu kao i u ostalim kolonijama naših iseljenika onoga vremena, u spolnoj strukturi u golemoj većini participiraju muškarci. To je podatak koji ne moramo dokazivati.

Bračna struktura članova Ogranka »Petar Petrović Njegoš« prilično je nepovoljna. Od 224 člana samo je 101 u braku. Od toga je samo 81 brak bio s djecom, koje je ukupno bilo 197 ili 2,4 djeteta po braku.²¹ Ako se tome doda da su prosjek podizala tri braka s ukupno 28 djece, može se zaključiti da je fertilitet bio nizak.

Prilično dobar socijalni položaj naših iseljenika u Antofagasti govori nam da su bili na visokom stupnju integracije u čileansko društvo. Znamo da je naredni korak nakon toga asimilacija. Toga su bili svjesni i iseljenici te su nastojali to spriječiti u čemu su djelomično i uspijevali. Uočavajući da je osobito ugrožena druga generacija, odnosno iseljenička djeca rođena u Čileu, a znajući da je u opasnosti osobito jezik kao jedan od bitnih kriterija nacionalne pripadnosti, roditelji su uz velike napore u jesen 1915. godine osnovali Pučku školu JNO u Antofagasti. Organizacija škole bila je povjerena pučkom učitelju Marcelu Kolinu²² a uzdržavala se od školarine, novca koji je slala Uprava JNO iz Valparaisa te priloga ostalih ogranaka JNO. Školom je rukovalo Mjesno školsko vijeće čiji je predsjednik bio Ivan Ivanović. Učitelja je natječajem imenovala Uprava JNO. Školu je u početku pohađalo 40, a nakon dvije godine 120 učenika.²³

Veliku ulogu u očuvanju nacionalne svijesti odigralo je i »Slavjansko pripomoćno društvo« koje je osnovano u Antofagasti 11. travnja 1894. godine. Premda je prema Statutu svrha tog društva bila »uzajamno pomaganje, umno obrazovanje, te davanje čudoredno-zabavnih veselica«,²⁴ ono je

²⁰ A-JNO, neregistrirano.

²¹ Isto.

²² A-JNO, fasc. 83, dok. br. 6854.

²³ Isto, fasc. 83, dok. br. 6848.

²⁴ Prema »Temeljnem članku« »Pravila Slavjanskog pripomoćnog društva« u Antofagasti. Ta »Pravila« tiskana su u tiskari »Materinske riječi« u Rosariju de Santa Fé (Argentina) 1911. godine, a u nas se čuvaju u knjižnici Zavoda za migracije i narodnosti u Zagrebu.

ipak u prvom redu imalo nacionalni značaj. Tako su prema čl. 1. Statuta članom društva mogli postati samo »članovi slavenske naselbine«, odnosno »sinovi zakonito rođeni i zakonito pripoznati, a od oca slavena«, kako je predviđeno u čl. 2. Zastava društva bila je hrvatska trobojnica, a letak kojim se pozivalo na sjednice morao je biti »objaviv u slavenskom jeziku«. Uostalom, u prigodnoj brošuri koja je tiskana u povodu 25. obljetnice osnutka »Slavjanskog pripomoćnog društva« stajalo je: »Slavjansko Pripomoćno društvo od svog osnutka pa do danas bilo je centar i jest ne samo u humanitarnim već i u političkim svrhama, jer se je u njegovu sredinu za vrijeme ovog svjetskog rata postavio temelj kamen moćnoj organizaciji Jugoslovenske narodne obrane«.

Članove utemeljitelje Slavjanskog pripomoćnog društva nije na osnutak potakla samo humanitarna svrha već i rodoljubni osjećaj, u prvom redu da zastupa interese svojih članova, a potom da udruženjem sačuvaju svoj slavenski karakter u tuđini, s lozinkom »da su Slaveni nastanjeni u Antofagasti uvijek gotovi učiniti sve što se može učiniti za održanje i sačuvanje svog slavenskog imena, i u svako doba biti pri ruci izmučenoj i ispaćenoj Domovini [...]«.²⁵ Prvi predsjednik društva bio je Ivan Ivanović a do 1917. godine u društvo se upisao 631 član od kojih je 68 umrlo.

Iz istih ciljeva u Antofagasti je pokrenut list »Sloboda«. Osnivač i urednik toga lista koji je izlazio dvaput tjedno bio je Ivan Krstulović. Od prvog broja, koji je tiskan 5. ožujka 1902. godine, list je budio nacionalnu svijest iseljenika i borio se za njezino očuvanje. To je osobito dolazilo do izražaja u uvodnicima koje je pisao sam Krstulović. Koliko je u tome uspio čitamo u jednom osvrtu iz lista »Materinska riječ« iz Rosarija de Santa Fé (Argentina) od 20. ožujka 1910. godine: »Sloboda naišla je na opće odobravanje, i u toj godini (njezina pokretanja, nap. Lj. A.) pada početak preporoda našeg naroda u prostranoj republici Chile, a djelomice i u ostaloj južnoj Americi.« List »Sloboda« izlazio je do svibnja 1906. godine.²⁶

Za vrijeme prvoga svjetskog rata bit će pokrenuti listovi »Pokret«, »Jugoslavija« i »Jugoslovenska država« te društvo »Jugoslovenski sokol«. No kako će oni biti uvučeni u sukobe o kojima je riječ, o njima ćemo više govoriti kasnije.

Taj sumaran pregled aktivnosti radi očuvanja nacionalnog identiteta naših iseljenika u Antofagasti bio bi nepotpun kad ne bismo barem ukazali i na njihov afirmativan odnos prema svim akcijama u domovini koje su bile na liniji emancipacije od Austro-Ugarske, odnosno negativan prema obratnim procesima. Ti su iseljenici materijalno pomagali sve rodoljubne akcije pokretane u Hrvatskoj u desetljećima prije prvoga svjetskog rata²⁷ i prosvjedovali protiv ugnjetavanja naroda u domovini. Primjera radi naznačit ćemo njihov odnos prema hrvatskom narodnom pokretu iz

²⁵ 25. godišnjica Slavjanskog pripomoćnog društva, 11. travnja 1894 — 11. travnja 1919, Antofagasta 1919, 6.

²⁶ U Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci nalazi se samo jedna (prva) stranica *Slobode* u čijem impresumu stoji: god. III, br. 90, 29. V. 1905.

²⁷ Među ostalim, iseljenici iz Antofagaste slali su priloge za: siromašne učenike hrvatskih škola u Zadru i hrvatske gimnazije u Pazinu te za progonjene đake nakon antimadžarskih demonstracija u Zagrebu 1896.

1903/4. godine. Čim su čuli za događaje u domovini, i da je u njima prolivena krv, iseljenici su pokrenuli akciju prikupljanja dobrovoljnih priloga za progonjene i obitelji stradalih. U znak žalosti za poginulima iseljenici su zatvorili dućane a u izloge stavili protestnu izjavu koju su prethodno usvojili. Također su u znak žalosti na zgradi Slavjanskog pripomoćnog društva bili izvjesili zastavu koja se postavljala u takvim prilikama,²⁸ no morali su je skinuti na intervenciju austro-ugarskog konzula u Santiagu. Iz toga je nastala politička afera koja je dospjela čak i u Carevinsko vijeće u Beču gdje je o tome postavio upit zastupnik Juraj Biankini.²⁹ Iseljenici nisu mogli zaboraviti uvredu koja im je time nanesena te su u povodu rođendana Franje Josipa I. poslali ovakav brzozjav zadarskom »Narodnom listu«: »Prigodom rođendana austrijskog cesara, Slaveni Pacifičkog Oceana u prosvjed upravljaju saučešće potlačenoj braći lijevajući suze nad grobom palih žrtava.«³⁰

Pažnju iseljenika osobito su bili zaokupili balkanski ratovi iz čega su također proizišle akcije prikupljanja novca za Slavenski crveni križ koji je slan Jurju Biankiniju, zastupniku u Carevinskom vijeću i uredniku »Narodnog lista«. O tome su adresanta obavijestili ovim pismom:

»Antofagasta, 12. prosinca 1912.

Veleučeni gosp. uredniče!

Čim je rat bio naviešten, južni Slaveni u dalekoj Americi također htjedoše da na kakav način dadu izražaja svojim osjećajima, koje gaje prema braći i diljem cijele južne Amerike, gdje samo malo našeg naroda ima, počеше se kupiti prinosi za Slavenski 'Crveni Krst'. Hrvatska kolonija u Antofagasti bila je prva, koja je to milosrdno i liepo djelo započela u republici Čile. Narod je bio oduševljen te je svak davao kako je mogao. Mi smo Vam, gosp. zastupniče, prekomorskom žicom već poslali 485 lira sterlinga moleći Vas, da polovinu te svote darujete Srbskom Crvenom Križu, a drugu polovinu Crnogorskom. [...]

Sada Vam pak uz ovo pismo prilažemo mjenicu br. 28610 za 25 K kao također i popis svih darovatelja, moleći Vas da to tiskate u Vašem cienjenom 'Narodnom listu' što bi to bilo kao neki poticaj za naše izseljenike za daljnji rad, a za svotu 25 K molimo Vas, da nam otpremite primjerke 'Narodnog lista' u komu budu tiskana imena darovatelja, da ih razdielimo među ovomašnjim našim narodom, što bi bilo također dokaz da se je novac poslao.

Osobito je pak vriedno spomenuti zauzimanje i nastojanje hrvatskih gospođa u ovom gradu. I one izabraše svoj odbor, koji je imao zadaću da kupi prinose za Crveni Križ među ovomašnjim našim ženskim svijetom. [...] Za hrvatsku koloniju u Antofagasti

Antun Vekarić (tajnik), N. Palavršić (predsjednik)«³¹

²⁸ Pravila Slavjanskog pripomoćnog društva za taj su slučaj predviđala: »Troboja na pol stijega sa krepom, označuje žalost Slavensku, ili smrt koga člana ili sprovod.«

²⁹ O tom slučaju v. *Ljubomir Antić*, Narodni pokret u Hrvatskoj 1903/4. godine i naši iseljenici u Južnoj Americi, *Migracije*, 11/1983.

³⁰ Prema *Narodnom listu*, 19. VIII 1903.

³¹ Isto, 2. XII 1912.

U »Narodnom listu« u kojem je objavljen taj dopis donijeta su i imena darovatelja. Uz svakoga je navedena i darovana svota. Raspon uplate od 2 do 500 peča (čileanska valuta) govori da su u akciji sudjelovali iseljenici svih imovinskih kategorija, a to navodi na zaključak da je imala »općenarodni« značaj.

To uvodno razmatranje završit ćemo ocjenom koja se sama nameće iz dosad navedenoga: buđenje, očuvanje i afirmacija nacionalne svijesti hrvatskih iseljenika u Antofagasti pa i u cijeloj Južnoj Americi u vrijeme do prvoga svjetskog rata nisu bili na liniji ekskluzivnog hrvatstva nego slavenstva, a na kraju tog razdoblja i jugoslavenstva. Budući da dublje ulaznje u razloge takvih iseljeničkih opredjeljenja nije predmet ovog rada, navedimo još na kraju kako su to slavenstvo odnosno jugoslavenstvo shvaćali iseljenici. Ilustrirat ćemo to napisom iz lista »Domovina« iz Punta Arenasa od 6. lipnja 1913. godine, pod naslovom »Mali katekizam hrvatsko-srpskog naroda«:

- »1. Srbi i Hrvati su braća: jedan narod sa dva imena.
2. Ne sij neslogu, jer u slozi i ujedinjenju Hrvata i Srba naš je spas i jer samo sloga spašava nas.
3. Spomeni se uvijek da si Hrvat ili Srbin, grana velikog hrvatskog stabla.
4. Priznaj svugdje otvoreno i vedra čela, da si Hrvat ili Srbin i svugdje visoko vij zastavu hrvatsku i srpsku.
5. Ponosi se da imaš 10 milijuna braće hrvatskog i srpskog imena i da si Slaven kojih ima u svijetu 160 milijuna.
6. Ponosi se da su Slovenci, Česi, Bugari, Poljaci, Rusi, braća tvoja; te da se svi skupa zovemo Slaveni i da spas naš leži u bratskoj slozi.
7. Pamti da je domovina naša velika i prostrana, ali da je rascjepkana. Misao na njezinu prošlost i veličinu, neka te bodri u radu za njezinu budućnost.
8. Ne budi ničiji rob, ni izdajica naroda svoga.
9. Nastoj uvijek oko dizanja svoga narodnoga ponosa i časti. Svojemu daj uvijek prednost. Tuđe poštuj a svojim se diči.
10. Pamti da se braća znaju po krvi i jeziku, a vjera da je stvar svakog čovjeka, koju treba poštivati. Hrvati i Srbi su braća iako su druge vjere, jer brat je mio koje vjere bio.«

Antiaustrijsko raspoloženje znatnog dijela iseljenika³² osobito je došlo do izražaja za vrijeme prvoga svjetskog rata. Pripremani za to mnogobrojnim akcijama osobito u svojim društvima te pisanjem tiska, ti su iseljenici upravo u tom ratu vidjeli mogućnost ostvarenja svojih nacionalnih ciljeva: rušenje Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje zajedničke države Južnih Slavena. Prva reakcija iseljenika u Antofagasti na rat u Evropi, koja nam je dosad poznata, proglas je »Javnosti i našoj slavenskoj braći« koji je objavljen u jednom listu u Antofagasti a u povodu poziva koji je austro-ugarski konzul uputio iseljenicima da se prijavljuju u vojsku. U proglasu se, između ostalog, kaže: »Uzeti oružje protiv svoje braće,

³² Nisu svi iseljenici bili antiaustrijski raspoloženi. Dio iseljenika podržavao je Monarhiju i njih su pristalice jugoslavenske ideje nazivali »Austrijakima«.

značilo bi za nas uvredu koju ne možemo podnijeti, te ogorčeno protestujemo protiv takvog poziva, koji nema pravo upućivati vlada, koja je bila krvnik naše braće i naših sloboda.« Iseljenici na kraju poručuju: »Kad bi nam okolnosti dozvolile, bilo bi za nas neizrecivo zadovoljstvo da se borimo ne na strani Austrijske Kuće, nego na strani naše srpske braće, s kojom bismo išli skupa da pozdravimo sunce slobode, koju će donijeti sjajne pobjede njihove hrabre vojske.«

U takvom se ozračju u Antofagasti pojavljuje list »Pokret« koji u studenom 1914. počinje izdavati Matija Škarnić. On je jedna od najzanimljivijih osoba među našim iseljenicima u Južnoj Americi u ono vrijeme. Iselio se iz Milne kad mu je bilo 13 godina. Najprije je živio u Boliviji iz koje je protjeran »oružanom silom« zbog izdavanja novine koja je bila »skroz slobodno mislilačka«. ³³ Budući da mu je, kako sam kaže, i odgoj bio »skroz slobodno-mislilački« i u Antofagasti, gdje stiže nakon izгона, počinje izdavati jednu »masonsku reviju« »Luz y Verdad«. Osim u masoneriji Škarnić je aktivan i u »Slavjanskom pripomoćnom društvu«. Veoma ambiciozan, namjerava posredstvom »Pokreta« postati vođa iseljeničkog pokreta koji je u nastajanju. Pravilno uočava značenje koje bi mu na tom putu mogla dati podrška ljudi oko Jugoslavenskog odbora koji se formira u Evropi pa s njima uspostavlja vezu posredovanjem Josipa Jedlowskog.

I dok list »Pokret« piše oduševljeno u patriotskom duhu, među našim iseljeničtvom u Južnoj Americi, osobito u državama na Pacifiku, razvija se snažni iseljenički jugoslavenski pokret koji se manifestira u brojnim skupovima na kojima se postepeno naziru konture buduće organizacije. Na jednoj takvoj skupštini u Antofagasti 14. veljače 1915. godine izabrana je Privremena uprava Jugoslavenske narodne obrane »koju se uoblastilo da osnuje jedno Glasilo, koje će biti isključivo vlasništvo Jugoslavenske narodne obrane [. . .]«. ³⁴ Postavljanje zahtjeva za osnivanjem glasila u Antofagasti uz »Pokret« koji već izlazi u tom gradu i koji se predstavlja kao »Glasilo jugoslavenske naseobine u Antofagasti«, prvi je signal da u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Južnoj Americi koji je u nastajanju nema jedinstva. No pozadina tog nejedinstva još se ne nazire jer je pisanje »Pokreta« na istoj idejnoj osnovi na kojoj su i rezolucije što se donose na skupštinama po kolonijama koje organizira Privremena uprava JNO. U međuvremenu 22. travnja 1915. u Antofagasti se pojavljuje tjednik »Jugoslavija« kao »Glavno zvanično glasilo JNO« čiji je odgovorni urednik Privremena uprava JNO. No čini se da izbijanje sukoba, koji je evidentan, nije bilo u interesu ni jedne ni druge strane, te se sukob nastavio u uskom krugu aktivista. Štoviše, nastojao se prikrivati te su Škarnić i ljudi oko »Pokreta« zajedno s Privremenom upravom JNO organizirali neke zajedničke akcije, ³⁵ a »Jugoslavija« od 21. kolovoza 1915. godine

³³ Taj kao i ostali biografski podaci o Škarniću uzeti su iz njegova pisma koje je uputio Josipu Jedlowskom iz Antofagaste 18. X 1915, A-JAZU, A-JO, 52/35.

³⁴ *Jugoslavenska država*, 20. II 1916.

³⁵ Jedna takva zajednička akcija bio je zbor upriličen u Antofagasti 1. kolovoza 1915. godine na kojem je donesena rezolucija u kojoj iseljenici »svečano izjavljuju da kidaju svake odnose i državne veze sa Austro-Ugarskom Monarhijom«. *V. Jugoslavija*, 4. V 1915.

u uvodniku »Naše stanovište — Jugoslavenima iskrenog rodoljublja i dobre volje«, pisala je: »Netko je vidio u 'JUGOSLAVIJI' jednu privatnu novinu, koja bi imala za cilj nekakvu akciju proti 'POKRETU', netko opet uzimao 'POKRET' za rušitelja osnovane Organizacije; netko opet viđa nešto trećega, netko nešto četvrtoga, tako da se je malo po malo mislilo da ovdje u Antofagasti, među našom kolonijom, postoje neka dva tabora gdje se trve naše narodne sile nekakvim razmiricama i da opstoje dvije narodne struje, koje se sukobljavaju. Ne može to razno naklapanje nego da prouzrokuje u nama neko začuđenje.«

Iseljenički pokret međutim nastavlja i dalje jačati osobito kad u Južnu Ameriku u jesen 1915. godine dolaze Ljubo Leontić, kao predstavnik Jugoslavenske ujedinjene omladine, i Miće Mičić, predstavnik Jugoslavenskog odbora u Londonu. Pokretu daje polet i interes koji za njega pokazuje Jugoslavenski odbor kojemu je potreban novac za nezavisan rad i legitimitet koji mu može dati iseljeni narod u nedostatku formalne podrške iz zemlje. No za ostvarenje takvog odborovog plana iseljenički se pokret nužno mora formirati u efikasnu organizaciju. Prepreka je na tom putu borba za vodstvo između Škarnića i Privremene uprave JNO. Do raspleta je, dakle, trebalo doći jer je to bilo u interesu Jugoslavenskog odbora.

Škarnić je s početka u prednosti jer je prvi uspostavio kontakte s Jugoslavenskim odborom i pokrenuo list u kojem je izlagao svoje poglede prihvatljive za Odbor. To favoriziranje »Pokreta« u odnosu na »Jugoslaviju« odnosno Privremenu upravu JNO potrajat će sve do početka 1916. godine. Prevaga na stranu Privremene uprave JNO preći će tek nakon izvještaja koje je o iseljeničkom pokretu slao u London Miće Mičić. U jednom takvom izvještaju Trumbiću, Mičić je 13. prosinca 1915. godine javljao iz Antofagaste:

»Prekjučer sam prispio u Antofagastu.

Danas sam Vam opremio brzojav: da je potrebno da prestanete sa favoriziranjem 'Pokreta', te da je moj savjet da članke za Antofagastu šaljete na moju adresu u Valparaiso. [...]

Slijedeći su razlozi bili, koji su me sklonili da Vam opremim taj brzojav: C. g. Baburizza i Petrinović, koji su po mom mnijenju najupliviije ličnosti u Antofagasti i izrazili su mi se nezadovoljni sa Jugoslavenskim odborom radi toga što u Antofagasti izdržajete isključivo svezu sa 'Pokretom' šaljuć samo ovom dopise i članke dok 'Jugoslaviji' ništa. Treba paziti na to da je 'Jugoslavija' organ Narodne Obrane, a ova organizacija da će kroz kratko doba zahvatiti čitavu Južnu Ameriku. Činjenica je od velike važnosti da je uz Narodnu Obranu pristao i gosp. Moro iz Iquique, te je tim Narodna Obrana okupila oko sebe sve najglavnije ljude. Istina je da je na 'Jugoslaviji' urednik Dr. Leontić, ali ja kroz ova tri mjeseca pratio sam pomno njegov rad te ne mogu reći da bi se bio gdje ogriješio. On dapače ističe Jugoslavenski Odbor te po tom dok on može da koristi stvari po mom mnijenju bilo bi grehota da se traži da se dezavuiira, a radi njega opet čitavu Narodnu Obranu. Po mom mnijenju nije bilo potrebno da se počne ovdje sa izdavanjem druge novine ali jednom kad se to dogodilo treba računati sa tom činjenicom. Svakako ne smije se baciti

krivinu radi izdavanja drugog lista na same pokretače 'Jugoslavije' jer tu ima mnogo nepopustljivosti sa strane 'Pokreta'. Danas je činjenica da vlada velika napetost među oba lista te da se ja sve bojim da ne dođe do otvorenog sukoba. Ja nastojim da barem i 'Pokret' stupi u organizaciju Narodne Obrane ali njegov urednik neće na to još da pristane. To mi se od njega ne sviđa. Po mom mnijenju organizacija mora da postoji i ta organizacija viši ili manji nadzor ipak mora da ima nad novinstvom. Zato Jugoslavenski Odbor ako ima nekog da privileguje tad to mora biti organizaciju koja će obuhvatiti čitavu Južnu Ameriku i druge novine. Ako pak nećete da to učinite tad treba činiti sve moguće da se ne zamjerite kojoj strani. Ja sam mislio zato da je najbolje za sada da Vi meni šaljete što je za Antofagastu pak da ja to razdijelim kako budem cijenio korisnije. [. . .]³⁶

No ni nakon tih obavijesti Odbor se nije distancirao od Škarnića. Do toga će doći tek kad »Baburizza na ime svoje i družine naloži Don Remigiu Gazzari da brzojavi u London gosp. Mitrovichu da obustavi dalje potpore Jugoslavenskom odboru«. ³⁷ Mičić koji to javlja Trumbiću kaže da ga to nije iznenadilo jer je to previđao i »upozoravao Odbor, da nije smio da se baci otvoreno uz 'Pokret' a bagateliše Narodnu Obranu i time ljude, koji su je pokrenuli«. ³⁸

Baburizza, koji je već u to vrijeme svojim priložima materijalno obilato pomagao Jugoslavenski odbor, bio je toliko odlučan u zahtjevu da Odbor prihvati Privremenu upravu JNO kao predstavnika iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi a ne Škarnića da je odbio da bude kooptiran u Odbor što mu je ponuđeno posredstvom Mičića. ³⁹

Iako je izgubio podršku Jugoslavenskog odbora, Škarnić je grčevito htio zadržati pozicije u iseljeničkom pokretu. Zbog toga je sporazumijevanje s Privremenom upravom teklo sporo i nije bilo završeno sve do osnivačkog kongresa (»Velikog zbora«) JNO koji se održao od 19. do 23. siječnja 1916. godine u Antofagasti.

Pred kongres Leontić je pokušao »omekšati« Škarnića tako što je nastojao pridobiti za »Jugoslaviju«, odnosno Privremenu upravu JNO, ono nešto imućnijih iseljenika koji su ga još podržavali i od kojih je »primao izdašnu pomoć«. ⁴⁰ Činjenica da su se uz Privremenu upravu na kongresu našli i Vjekoslav Moro i Đuro Roić govori da je Leontić vjerojatno uspio u svom pokušaju.

O Škarnićevom slučaju raspravljalo se na drugoj preliminarnoj sjednici »Velikog zbora« 22. siječnja 1916. godine. Tada je zaključeno »da Zbor i gosp. Škarnić imenuju svaki sa svoje strane po tri delegata, koji će sa neograničenom punomoći sa obe strane stvar po svojoj uviđajnosti riješiti«. ⁴¹ Pregovori su urodili dogovorom u kojem je najvažnija stavka da

³⁶ A-JAZU, A-JO, 42/69.

³⁷ Mičićevo pismo Trumbiću, Antofagasta, 21. I 1916, A-JAZU, A-JO, 42/71.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Dopis Leontića Upravi JNO, Antofagasta, 20. II 1915, A-JNO, 40/2448.

⁴¹ Zapisnik druge preliminarne sjednice Velikog zbora u Antofagasti, Antofagasta, 22. I 1916, A-JNO, neregistrirano.

od 22. siječnja 1916. godine prestaju izlaziti i »Pokret« i »Jugoslavija«, a da će Jugoslavenska narodna obrana izdavati svoje glasilo koje će se zvati »Jugoslovenska država«. ⁴² Do sporazuma nije došlo lako o čemu je Mičić izvještavao Trumbića: »Izmirenje 'Pokreta' i 'Jugoslavije' nije tako lako išlo; na koncu sam bio postigao da je gosp. Škarnić, urednik 'Pokreta', prepustio stvar u ruke meni i gosp. Petrinoviću; ja ipak nijesam htio da mi dvojica sami izrečemo osudu, jer nijesam stvar još smatrao zreloom. Međutim je došlo vrijeme zбора, prispjeli su delegati, i stvar je sama po sebi došla na dnevni red. Izabrala je svaka strana po tri lica, njih šestorica su kasnije prizvali mene kao sedmoga, i tako sam ja mojim glasom odsjekao. (Za javnost sastavio se je zapisnik da su njih šestorica jednoglasno presudili.) Sada prestaje 'Pokret' i 'Jugoslavija', a izdavati će se 'Jugoslovenska država' kao vlasnost organizacije u štampariji Škarničevoj.« ⁴³ Taj okvirni dogovor razradio je posebno sastavljen odbor tako da se moglo pristupiti potpisivanju konačnog ugovora što se obavilo u »velikom stilu« na brodu »Aysen« privezanom u luci Antofagaste. ⁴⁴ Prema ugovoru novi je list trebalo da tri mjeseca u zaglavlju nosi podatak da je riječ o ujedinjenju »Pokreta« i »Jugoslavije«. Također je utvrđena cijena za Škarničeve tiskarske usluge dok je JNO imala Škarniću predati »hrvatska slova« (Č, C, Ž, Š).

Prebrodivši krizu oko vodstva, jugoslavenski iseljnički pokret u Južnoj Americi konačno je konstituirao svoju organizaciju Jugoslavensku narodnu obranu na »Velikom zboru« u Antofagasti od 19. do 23. siječnja 1916. godine. ⁴⁵ Glavni dokumenti koji su tom prilikom doneseni jesu Politički i Radni program JNO.

Politički program sadržan je u »Misli vodilji« koja glasi: »Srbi-Hrvati-Slovenci, zajedničkim imenom Jugosloveni, jedan su narod. Radi toga, oni traže oslobođenje svih Jugoslavena i ujedinjenje svih jugoslovenskih zemalja u jednu, jedinstvenu, slobodnu narodnu državu.«

Radni program predviđao je kako da »jugoslovenski iseljenici, složnim silama, doprinesu što više oživotvorenju jugoslovenskih narodnih težnji.« U tom smislu rad JNO predviđen je na dva kolosijeka:

»1. Sudjelovanje, dogovorno sa svim odborima, društvima, organizacijama, korporacijama, u domovini i izvan nje, u svakom radu i podupiranju svakog djela, poteklo ma s koje strane, koje smjera ostvarenju

⁴² Isto.

⁴³ Mičićevo pismo Trumbiću, Antofagasta, 27. I 1916, A-JAZU, A-JO, 24/71.

⁴⁴ A-JNO, 42/2638.

⁴⁵ Sukob između *Jugoslavije* (Privremene uprave JNO) i *Pokreta* (Škarnića i ljudi koji su ga podržavali) umnogome je usporio formiranje organizacije jugoslavenskog iseljničkog pokreta u Južnoj Americi. Zbog toga su iseljenici u Južnoj Americi organizaciono kasnili za onima u SAD, iako su im okolnosti za to bile povoljnije. Naime, u Južnoj Americi unatoč sukobu u pokretu vladalo je jedinstvo pogleda o stvaranju buduće države odnosno njezinom obliku (monarhija) i državnom uređenju (jedinstvena država), dok je u SAD bilo pristalica republikanskog odnosno federalističkog uređenja buduće države. Situaciju u iseljničkom pokretu u SAD činilo je složenom i to što su u njemu sudjelovali predstavnici Hrvata, Srba i Slovenaca, dok su u pokretu u Južnoj Americi bili samo Hrvati. O iseljničkom pokretu u SAD vidi *Ivan Čizmić*, *Jugoslavenski iseljnički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918*, Zagreb 1974.

jugoslavenskog političkog programa, napretka slavenske humane kulture, podizanju srpsko-hrvatsko-slovenskih zemalja i jugoslavenskog naroda u socijalnom i ekonomskom pogledu.

2. Rad i sudjelovanje u svakom poduzeću koje smjera poboljšanju socijalnih i ekonomskih prilika jugoslavenskih iseljenika u Južnoj Americi.« Organizaciona struktura JNO, kakva je ustanovljena na osnivačkom kongresu, sastojala se od: Zbora (zakonodavno tijelo), Uprave (izvršni organ), Senata (nadzorno vijeće) i ogranaka JNO.

Kao što smo vidjeli, prvi sukobi u Antofagasti protekli su u borbi za vodstvo u cijelom iseljeničkom pokretu. No ni nakon Zbora stanje se nije sredilo. O tome Leontić javlja upravi JNO u Valparaiso: »Možete zamisliti kako je mučno uspostaviti naglo savršen sklad, poslije svih onih sitnih sukoba među pojedinim članovima ove kolonije. Mene je dopala jedna vrlo dosadna zadaća, da ne kažem 'ponižavajuća', pa moram dnevno da slušam i izmirujem sve moguće sitne i tužne sukobe.«⁴⁶

Škarnić se više ne javlja kao glavni uzročnik sukoba. Doduše »Jugoslavenska država« ima problema s ekspedicijom (koju obavlja Škarnić) no Leontić pretpostavlja da su uzroci objektivne naravi. On je optimist i smatra da će se sukobi izgladiti i preporuča da im se ne poklanja previše pažnje, te da i dalje Uprava JNO ukazuje povjerenje »u dobru volju malog broja ljudi koji neće dopustiti da stvar degeneruje«. On smatra da do razdora ipak neće doći jer su ti ljudi kadri da ga »uguše u zametku«. Doduše mržnja i uvrede »koje su se ukorijenile od prvih početaka rada u Antofagasti do Zbora« opterećuju stanje, no sve će to »malo po malo« iščeznuti. Kakvo je stanje bilo u Ogranku »Petar Petrović Njegoš« u Antofagasti, najbolje govori podatak da je nova uprava Ogranaka izabrana (na početku ožujka 1916. godine) s 28 naprama 25 glasova. Prema Leontiću iza takvog odnosa stajale su »grupe«. Za predsjednika toga važnog ogranaka JNO izabran je istaknuti iseljenik Frano Petrinović. Nakon toga Leontićevo izvještaja dugo nemamo nikakvih podataka o stanju u Antofagasti. Od ožujka 1916. do kolovoza 1917. godine zasad dostupni izvori o tome šute. S novim podacima prvi se javlja iz Antofagaste potpredsjednik Ogranaka »Petar Petrović Njegoš« dr Franjo Pervan u povjerljivom pismu Upravi JNO 14. kolovoza 1917. godine. Nakon što je 15 dana »proučavao prilike« u Antofagasti, ovako opisuje stanje u našoj koloniji: »Najveća zapreka jedinstvu Kolonije bila je to što su tako zvani Bugaraši držali se pasivno, a kad su mogli i škodili su. Smatrao sam mojom prvom zadaćom da ove ljude privedem da sudjeluju aktivno u našoj organizaciji. To ne ide tako brzo, ali se nadam, da bi se moglo koješta postići, jer ti ljudi su shvatili moju namjeru i iskazuju da je njihova želja pomirba.

Druga je smutnja u koloniji što se mladi i stari ne mogu da podnašaju. Mislim s jedne strane (na) Bartulicu, Roića, Ivetu i još nešto mladosti, koja ide s njima, s druge strane na Don Antuna Lukšića, Marka Šara, te još ine. Prvi su često arogantni, nametljivi, bez takta, više puta neuljudni, a drugi su odveć konzervativni, te teško shvaćaju mnoge inovacije mla-

⁴⁶ Leontićevo pismo Upravi JNO, Antofagasta, 3. III 1916, A-JNO, 117/9017.

dih, i po prirodnom zakonu nedragovoljno se pokoravaju diktatu mladića. Ja sam i ovdje gledao da lievam vode i tražio sam ove sporove, stvar opet teče, jer su se nekoji posve bili povukli. Nu nužno je — a to hoću da vam naglasim — da jedna osoba ovdje u koloniji ima upliva nad ovom dvojicom, mislim Bartulicom i Roićem. Jedna osoba, pa bio to gosp. Frano Petrinović ili ja, mora da drži uzde čitave kolonije, mora da ima uvida u sve, mora da upliva na sve osobe, koje aktivno ovdje djeluju. Na pr. prema pisanju Bartulice (on je u međuvremenu iz Evrope došao za urednika 'Jugoslovenske države', nap. Lj. A.) ima kritike glede mnogih stvari, da premnogo piše o Sokolu, da ništa ili malo piše o školi, da nosi viesti koje nisu u interesu kolonije i t. d. — Prema Roiću ima tužba, da se ne brine za administraciju lista, da ne čini uplaćivati oglase, još ih ima koji duguju oglase preko 1 godine, da u ogranku nema sređenih računa, da se previše bavi stvarima vanjskim, a malo stvarima zašto je zadužen. Neću da sudim o svim ovim tužbama, nešto će biti opravdano, nešto će biti pretjerano. Nu kako vidite, jedna osoba koja hoće da drži ovdje koloniju u skladu, mora da ima upliva na ove dvije osobe. Bartulica je činovnik Obrane, a Roić je dijelom Obrane a dijelom ogranka. Ovdje Vam opetujem, što sam Vam i usmeno kazao, e da se ja zauzmem za upravu posala u koloniji nužno mi je, da se povjeri ogranku upliv na Roića posvema, a na Bartulicu za sve ono što se piše o koloniji, n. pr. viesti o osobama, o društvima, o radu, o svečanostima u mjestu i t. d. Tada bi ogranak povjerio 2—3 članova kao cenzorima ovaj nadzor nad pisanjem lista, u koliko to zasijeca direktno u interes kolonije. Ova cenzura je pravilo u svim listovima, pa pošto je Vi od tamo ne možete da vršite jer ne znate поблише mizerije ovog svijeta, to je nužno da ju ogranak vrši. Glede političkog pisanja lista, kao i onog što se tiče inih kolonija, to je stvar Obrane. — Govorio sam ukratko o ovom s Bartulicom, on je izgleda protivan, nu definitivno nismo još ništa uglavili. Vi bi mogli pisati i Bartulici i Roiću, da se nadzor nad financijskom stranom lista, nad administracijom, i cenzura nad pisanjem o stvarima kolonije prenaša na ogranak u interesu stvari.⁴⁷

I dok u tome prvom izvještaju dr Pervan sukobe u Antofagasti objašnjava sukobom generacija, odnosno karaktera pojedinih članova Ogranka »Petar Petrović Njegoš«, njegov drugi izvještaj govori nam da su uzroci sukoba dublji i drugačijeg značaja. On javlja Upravi JNO: »Još od vremena Leontićeve (Leontić je u međuvremenu oputovao u SAD, nap. Lj. A.) postojale su ovdje dvije stranke, jedna kako je ovdje zovu bugaraška, druga kako se oni zovu demokratska ili kako je prvi zovu despačerska. Kad sam došao ovdje našao sam taj fakat i ogroman jaz među obim strankama, a do tada već su se svako malo vremena borbe vodile. Netom sam došao, vidio sam, da je uzrok tome što je druga ili demokratska stranka, budući u većini, držala upravu u svim društvima našim, a ona druga stranka bugaraška držala se je daleko. Pošto je na ovaj način dolazilo uvijek do trvenja, htjeo sam da združim obje stranke. Zvao sam ove druge da uđu u sva društva, neka budu skupa sa ostalim; ako su ih uvrijedili, da će im se dati zadovoljština, da će ih se birati u sve uprave

⁴⁷ Pismo Franje Pervana Upravi JNO, Antofagasta, 14. VIII 1917, A-JNO, 312/25972.

društava i više nego ih po broju ide. Demokratska stranka je na mene zbog toga vikala, bunili su se, što popuštam bugarašima, što im hoću da dadem mjesta u društvima. Nu bugaraši vidjevši da ja dolazim k njima, da ih ja tražim, da ih molim, neka pristupe u naša društva, u svojoj obje-sti stali su zahtijevati da se uništi Sokol, da se dade glas nepovjerenja nekim osobama druge stranke. Pošto niesam po savjesti svojoj mogao da dopustim da se uništi Sokol i da se društveno ubiju neki poštenu naši ljudi, bugaraši su najviše na mene zamrzili, stali mi praviti neprilika, pače svi oni — pošto su organizirani u framesunskoj loži — izmišljali (su) da govore proti meni kao liječniku, da sam nevaljao ljekar, e da me unište ekonomski. Ja se na sve to niesam obazirao. Ja sam se borio ipak, da se ti ljudi izaberu i u upravu ogranka, gdje prije niesu bili, i u upravu Slavenskog pripomoćnog društva, gdje prije niesu bili, i da ih se stavi u upravu škole, ovdje u ogromnoj većini, e da im se dokaže, kako se proti njima nema ništa. Nu sve je to bilo uzaludno. Što sam ja u ime sloge i ljubavi više silio demokratsku stranku, da popušta bugarašima, to su ovi drugi postajali objesniji, većma su rovarili proti meni i proti Sokolu.«⁴⁸

Pervanovi su izvještaji o stanju među iseljenicima u Antofagasti jako značajni. Gotovo nigdje drugdje ne nailazimo na takve podatke, tako da bi bez njih naša saznanja o odnosima među iseljenicima u toj značajnoj koloniji bila veoma krnja. Bez njih bi bilo nemoguće razumjeti korijene sukoba koji će nešto kasnije potresati Antofagastu.

Doduše uz Pervanove izvještaje postoji o tome i jedan izvještaj Milostislava Bartulice. Njegova vrijednost, međutim, dolazi do izražaja jedino uz Pervanova povjerljiva pisma, budući da je Bartulica bio neposredno i izrazito uvučen u spomenute sukobe, pa bi bez prethodnih, u njegov izvještaj mogli sumnjati zbog subjektivnog prilaza problemu za koji je izravno zainteresiran. Bartulica o stanju u Antofagasti izvještava Ljubu Jovanovića, ministra vanjskih poslova Kraljevine Srbije. Povod mu je pojava da »bugaraši« istupaju iz JNO i mole prijem u srpsko državljanstvo. Motiv zašto istupaju iz JNO razumljiv nam je iz prethodnih izvještaja. Zašto, međutim, mole srpsko državljanstvo? Odgovor je jednostavan. Kao austro-ugarski podanici naši iseljenici su se izbijanjem rata našli na »crnoj listi« kapitala onih iseljenika čije su matice zemlje ratovale s Austro-Ugarskom Monarhijom. Na ovim prostorima osobito je bio jak engleski kapital koji je u svojim rukama držao velik dio pomorskog i suhozemnog prijevoza. Biti bojkotiran od takvog kapitala za trgovca ili industrijalca bilo je ravno propasti. Da bi, dakle, izbjegli dolazak na »crnu listu« i mnogi naši iseljenici-kapitalisti stupali su u JNO koja je bila priznata kao saveznička ustanova i čije su legitimacije garantirale nesmetane poslovne odnose sa savezničkim kapitalom. Istupivši iz JNO, »bugaraši« su se našli u opasnosti da dođu na »crnu listu« pa su spas tražili u upisu u državljanstvo Kraljevine Srbije. Bartulica je to htio omesti pa je pisao Ljubi Jovanoviću: »Duša celog pokreta jeste ovo mesto Antofagasta. Odavle je potekla inicijativa, i ovde je održan Zbor kada se godine 1916. osnovala organizacija.

⁴⁸ Isto, 312/25969.

U ovom mestu, jednako kao što je u svim naseobinama srazmerno, postoje među našim narodom dve 'klase' ljudi,

Jednu klasu sačinjavaju većinom bogatiji ljudi čija imovina prevazilazi 200—300 hiljada, uz koje se kupe činovnici njihovih radnja ili tvornica, a drugu siromašniji mali trgovci ('despacheros') i školovaniji ljudi. Prvi imaju politiku američkih varoši i nazivaju se 'elitom' i 'aristokracijom' a drugi kod kojih se očuvao naš primitivni nacionalni karakter, smatraju se 'demokratima'. Prvi su anacionalni a drugi su nacionalni. Prvi su poamerikanizovani a drugi su predstavnici narodnog pokreta. Ovi se zovu 'mali puk' ili bolje 'narodna kolonija'. Prvi su u ogromnoj manjini, drugi u ogromnoj većini. Prvi brojem su 20—30, ostalo je 'svesna kolonija'. Naša kolonija broji sa decom i ženama preko 1.200, kojih je stotinjak 'austrijaka'.

U takovim okolnostima postoji borba između dva elementa. Prvi se bore za svoj prestiž a drugi se bore za narodnu stvar. Sukob je živ. Narodni elemenat digao je organizaciju i doveo je pred stvoreni fakat 'aristokrate' ili kako ih ovdje zgodno zovu 'Bugare' koji su prisiljeni ekonomskim ratom Saveznika, prišli u posljednji čas organizaciji, da spase svoje kapitale, jer su svi 'austrijaci' uvedeni u crne liste. Među tom bugarskom elitom ima ljudi koji su donedavno bili austrijski konsuli. Inače oni se drže za t. zv. 'societad' ili kako se kod nas kaže 'kremom' i govore međusobno uvek kasteljanski a svoj jezik ne vole i kažu da ga ne znaju govoriti, da su ga zaboravili. Njihova deca su odnarođena, ženske se udaju za strance a muški sa strankinjama 'del pais'. Novčano doprinose prisilno koliko moraju. Dva-tri od njih izdašniji su radi prestiža. Inače 'mali puk' daje obole ispod grla, i poslednju paru. On šalje decu u našu školu, on govori svoj jezik, zna naše pesme, i voli da bude narodan posvema. Treba ga samo vaspitati i on će biti dobar. On se misli vratiti u otačinu. Elita ostaje ovde jer je vezana kapitalima uz ovu zemlju. [...]

Oni su osnovali masonsku ložu pod oznakom 'Slava' a lozinska joj je da radi protiv naroda, da se elita nametne narodu koga oni zovu 'selvajes', 'bandidos' itd.⁴⁹

Bartulica dalje navodi da je osnovao »Sokol« »sa ciljem da sprema teren za dobrovoljce« i za »nacionalno vaspitanje«, čemu su se »aristokrati« suprotstavili.

Napeta situacija između te dvije socijalne iseljničke grupe sve više se zaoštravala. Trebao je samo povod za otvoreni sukob. On se uskoro pojavio i to kad su »Sokolaši« odlučili dati zabavu u mjesnom kazalištu, prihod s koje bi se poslao Crvenom križu Srbije. »Aristokrati« koji su »mrzili Sokol« u kom su se okupljali »pučani« žestoko su se tome usprotivili, smatrajući da bi ta manifestacija još više ojačala poziciju »malog puka« u Antofagasti. Zbog toga »aristokrati« bojkotiraju zabavu, zabranivši svojim članovima da nastupe u zboru. Zabava se zbog toga nije mogla održati, a to je silno uzrujalo »demokrate«, te su počeli izbacivati

⁴⁹ Pismo M. Bartulice Lj. Jovanoviću, Antofagasta, 26. XI 1917, A-JAZU, A-JO, 108/144.

»aristokrate« iz svih mjesnih društava. Uskoro će se kao »aristokrat« naći na udaru i sam predsjednik Ogranka JNO »Petar Petrović Njegoš«, Frano Petrinović.

Konačan obračun u tom najznačajnijem ogranku JNO započet će na početku prosinca 1917. godine. Potpredsjednik uprave ogranka dr Pervan podnosi ostavku, nakon što su ga »bugaraši« materijalno uništili« služeći se »svojom moćnom organizacijom framazunskom«. ⁵⁰ »Demokrati« se bore da dobiju vodstvo u ogranku a »aristokrati« da ga zadrže. I jedni i drugi za svoje ciljeve najprije nastoje pridobiti Upravu JNO u Valparaisu. Prednost »aristokratima« davao je kapital po kojem su imali utjecaj u pokretu (mnogi »demokrati« bili su zaposleni u njihovim firmama), a »demokratima« većina, koja u demokratskoj proceduri za izbor vodstva ogranka ima presudno značenje.

Ima nešto podataka da su u sukob bili uvučeni i neki drugi ogranci. Tako je Antun Vekarić, predsjednik Ogranka JNO »Petar Preradović« (Oficina Ausonia, Čile), u brzojavu Upravi JNO napao Bartulicu da »raspiruje razdor« u Antofagasti pomoću »Sokola« i zloupotrebljava mjesto urednika »Jugoslovenske države«. Vekarić je zahtijevao da se Bartulica odstrani iz uredništva. ⁵¹

A upravo je držanje pozicija u službenom glasilu JNO davalo značajnu prednost »demokratima«, jer su mogli utjecati na javno mnijenje ne samo u Antofagasti nego i u cijelom pokretu. Oni su to i radili, tako da je taj list sve više izmicao kontroli i uprave ogranka JNO u Antofagasti i Upravi JNO u Valparaisu. U takvoj situaciji potonja je odlučila da se službeno glasilo JNO premjesti u Valparaiso. Uprava JNO o tome je obavijestila uredništvo brzojavom od 7. prosinca 1917. godine. U njemu se inzistiralo da se dotle list ne smije miješati u sukob u Antofagasti. ⁵² Bartulica je, međutim, odbio izvršiti naređenje i brzojavio Upravi JNO: »Kolonija je u velikom vrenju i svaki nagli korak Uprave prenošenjem lista može kobno da utiče. Polemike u listu nema samo je objavljena jedna obrana sokolskog rada jer je to kolonija zahtijevala protiv koje otvoreno radi nekoliko organiziranih pojedinaca protiv naroda. Uprava zna da je duša pokreta i nada narodu Antofagasta i zato se ovaj narod ne smije izazivati. Ovih dana bit će glavna skupština ogranka i riješit će se borba. Do tog vremena potrebno je da Uprava ne preduzmi ništa preko Petrinovića na koga je vrlo jako ogorčena kolonija zbog zlih postupaka protiv Sokola i ostalih narodnih inicijativa. Svaki nasilan korak izazvat će velike posljedice koje mislim Uprava može da izbjegne jer bi inače bila velika njena odgovornost.« ⁵³

Do obračuna je, dakle, trebalo doći na narednoj skupštini ogranka. Zbog toga je Petrinović brzojavno zatražio instrukcije od Baburizze (6. prosinca 1917) kako da se drži na skupštini. Međutim, događaji kreću drugim tokom. Sedmog prosinca, stotinjak članova ogranka potpisalo je peticiju

⁵⁰ A-JNO, 312/25969.

⁵¹ Brzojav A. Vekarića Upravi JNO, Oficina Ausonia, 3. XII 1917, A-JNO, 312/25922.

⁵² Brzojav Uprave JNO Ogranku »Petar Petrović Njegoš«, Valparaiso, 7. XII 1917, A-JNO, 312/26010.

⁵³ Brzojav M. Bartulice Upravi JNO, Antofagasta, 7. XII 1917, A-JNO, 312/25940.

u kojoj se zahtijeva ostavka Petrinovića i još trojice članova odbora Ogranka »Petar Petrović Njegoš«. Zahtjev je imao biti podnesen skupštini na usvajanje. U obrazloženju zatražene Petrinovićeve ostavke stajalo je: »1.) Pošto je cilj naše Organizacije i našeg Ogranka, da se visoko diže zastava narodne svijesti, i da se u svako doba brani naš narodni ideal, od svih napadaja od svakog protivnika, a g. Petrinović kao predsjednik Ogranka nije u posljednje doba pokazao sposobnosti ni volje da tako postupa, dok se je u koloniji javno i direktno napadalo na narodni rad i na našu čast, g. Petrinović ne može da zastupa kao predsjednik naš Ogranak (potcrtano u izvorniku, nap. Lj. A.).

2.) U borbi koju su nametnuli koloniji i 'SOKOLU', pojedinci kojima je cilj da ometaju svim sredstvima razvijanje narodne djelatnosti i narodnog rada oko osvještenja i unapređenja našega naroda u Antofagasti, g. Petrinović ne samo što nije uzeo u obranu narodni rad (u) kome sudjeluju velikobrojni članovi Ogranka Njegoš, nego je otvoreno ustao proti toga, i time se pokazao neprijatelj narodnog sokolskog rada i uopšte narodno preporodilačkog rada u našoj koloniji, te zato on zaslužuje naše opšte nepovjerenje (potcrtano u izvorniku, nap. Lj. A.).

3.) Poznato je da je srčika našeg nacionalnog rada Organizacije i Ogranka Njegoš u Antofagasti, 'mali' narod, i kada se g. Petrinović kome je dužnost kao predsjedniku ogranka, da bude uz narod, da sa narodom radi, pokazao protivnik narodu, i ovih posljednjih dana preduzeo korake koji su proti interesu naše narodne stvari i proti interesu Organizacije, g. Petrinoviću dajemo naše nepovjerenje.⁵⁴

Petrinoviću se zamjeralo i drugo, npr. da za dvije godine otkako je predsjednik nije sazivao redovito svaka tri mjeseca skupštine ogranka, a kad su i održavane nisu vođeni zapisnici.⁵⁵ Također mu se zamjeralo da nije oštro postupao s »bugarašima« nego se dapače stavio na njihovu stranu. Zamjeralo mu se i neprijateljstvo prema »Sokolu«, kojem nije htio uručiti novac, poslan od Baburizze. Čak mu se spočitavalo da je štitio Škarničeve interese. Slične zamjerke iznošene su i na račun trojice vijećnika ogranka od kojih se također zatražilo da podnesu ostavke.

Petrinoviću u takvoj situaciji nije odgovaralo da se održi skupština ogranka te odugovlači da je sazove. Opoziciji se, međutim, žuri jer hoće iskoristiti za sebe povoljnu atmosferu, pa koristeći se statutarnom odredbom, 9. prosinca 1917. godine, trideset njezinih članova potpisuje zahtjev za saziv izvanredne glavne skupštine ogranka, koji dostavljaju Petrinoviću. U prvi mah on postupa prema statutu i saziva skupštinu, no zatim se predomišlja i otkazuje je, zbog čega potpredsjednik dr Pervan i četiri ostala vijećnika podnose ostavke, a to produbljuje krizu.

Takvim razvojem događaja u Antofagasti, Paško Baburizza i Uprava JNO u Valparaisu našli su se u teškoj situaciji. Uprava se, naime, morala odlučiti između Petrinovića i drugih uglednih i novčano jakih članova

⁵⁴ A-JNO, neregistrirano.

⁵⁵ To je samo djelomično točno. Knjiga zapisnika ogranka postojala je, no umjesto zapisnika u nju su se lijepili novinski isječci s izvještajima sa sjednica odbora ogranka. Knjiga se nalazi u A-JNO.

JNO u Antofagasti i većine u Antofagasti koju je činio »mali puk«. U oba slučaja došlo bi do rascjepa u naseobini. Uprava JNO je to uočavala, pa u namjeri da izbjegne najgore zauzima neutralan stav. O tome brzojavno javlja u Antofagastu: »Uprava Jugoslovenske Narodne Obrane raspravljajući na današnjoj sjednici (14. prosinca, nap. Lj. A.) o zadnjim događajima u Antofagasti žali znakove nesloge koji su se tamo pojavili, premda je uvjeren da su to prolazni incidenti. Obzirom pako da kolonija radi rodoljublja dokazanog u svakoj prigodi zaslužuje neograničeno povjerenje koje ni sada nije uzdrmano, ima se očekivati da će ista stvorit shodne odluke u interesu Organizacije, i da će pojedini članovi kolonije samoprijegorno imati pred očima samo opće interese. Ova Uprava odlučuje pripustiti koloniji rješenje svih prijepornih pitanja koja su nastala, pridržavajući se odobrenje odluka u koliko budu zasijecale u djelokrug njezinih atribucija. Odluku glede 'Jugoslovenske države' zvaničnog glasila Organizacije, Uprava pridržaje isključivo sebi, te ostaje pri zaključku da se ima odmah izvršiti prenos u Valparaiso glede čega se davaju napose odredbe. Molimo sadržaj ove rezolucije saopštiti svim institucijama.«⁵⁶

Upravi je bilo osobito stalo da što prije prenese »Jugoslovensku državu« u Valparaiso, kako ne bi bila upotrijebljena u sukobu, koji bi preko nje mogao odjeknuti u cijeloj Južnoj Americi s nesagledivim posljedicama za jugoslavenski iseljenički pokret. Ipak je bojazan bila suvišna jer nikome u pokretu nije odgovaralo da tako duboka razmimoilaženja izađu na vidjelo. Naime, o snazi pokreta (a jedan od kriterija snage svakako je bilo jedinstvo) ovisio je stav saveznika prema JNO, a njihova blagonaklonost odgovarala je svima koji su se deklarirali protiv Austro-Ugarske pristupivši u JNO. Zbog toga čitajući brojeve »Jugoslovenske države« iz toga perioda ne može se dobiti ni najmanji dojam o neslozi među iseljenicima u Antofagasti. To je bilo jasno i Upravi JNO u Valparaisu, no ona se ipak htjela osigurati od eventualnih neugodnosti pa je istog dana kad je upućena »rezolucija« odboru Ogranka »Petar Petrović Njegoš«, poslan i brzojav Bartulici u kojem ga se poziva da smjesta raspusti personal i cijeli materijal tiskare pošalje u Valparaiso gdje se ima i sam uputiti prvim parobrodom.

No događaji su u Antofagasti išli svojim tokom. Nakon što je Petrinović odbio da sazove godišnju skupštinu ogranka, potpisnici zahtjeva za sazivanje šalju 14. prosinca 1917. godine poziv za skupštinu koja će se održati 16. prosinca. U pozivu se ističe kako nastali sukobi »mogu ozbiljno da zagroze opstanak Ogranka« a preko njega i »cijelu jugoslovensku borbu za Oslobođenje i Ujedinjenje«. Dalje se kaže da odbijanjem Petrinovićevim, vlast iz ruku uprave ogranka prelazi na najavljenju skupštinu. Na tu je skupštinu pozvan i dotadašnji odbor ogranka da podnese izvještaj o radu »i da članovima dade izvješće o svom držanju prema događajima koji su se razvili u našem Ogranku«.⁵⁷

Međutim nije mirovala ni stara uprava ogranka. Na sam dan održavanja skupštine ona tiska ovakav proglas upućen iseljenicima:

⁵⁶ A-JNO, fasc. 312.

⁵⁷ Isto, 312/25967.

»Jugosloveni,

Na našu veliku žalost i sramotu, a u ovim velikim i sudbonosnim danima, kada se sudbina našega naroda riješava i kad je od neophodne potrebe, da svi budemo zajedno i svi pripomognemo moralno i materijalno našu organizaciju, nađoše se nekoliko osoba koji uslijed svojih ličnih nespo- razuma (s) pojedincima rade na desorganizaciji čitave naše kolonije u Antofagasti.

Pored mnogobrojnih drugih ispada i vrijeđanja, preko javnosti prouzro- kovaše danas da izvesna grupa članova, poziva s a m o v o l j n o glavnu godišnju skupštinu 'Petar Petrović Njegoš' bez odluke Uprave Ogranka ili odobrenja predsjednika.

Nemamo namjere da vodimo ikakve polemike o ovome, već pozivamo rodoljube jugoslovenstva neka oni sami osude razornike naše kolonije na koje spadaju sve eventualne hrdave posljedice.

Ravnanja pak radi, stavljamo do znanja naših rodoljuba da će se glavna godišnja skupština Ogranka 'Petar Petrović Njegoš' održati u toku ovog mjeseca, te prema tome mi smatramo današnju skupštinu kao nelegalnu na kojoj ne nalazimo potrebno ni prisustvovati.⁵⁸

No taj poziv nije omeo održavanje godišnje skupštine ogranka koju je sazvao »mali puk«. Održana je u zakazano vrijeme. Uvodni referat pod- nio je Milostislav Bartulica. Nakon njegovog izlaganja prešlo se na izgla- savanje nepovjerenja starom odboru ogranka što je jednoglasno prihva- ćeno. Nakon toga izabran je novi odbor ogranka na čelu s predsjednikom Grgom Papićem i tajnikom Petrom Marangunićem.

Stari odbor ogranka nije međutim prihvaćao novostvorenu situaciju. On poziva Upravu JNO da intervenira javljajući joj: »Trideset članova našeg ogranka na čelu Bartulice i Roića sazvaše jučer samovoljno glavnu godišnju skupštinu ogranka. Izabraše novu upravu među sobom koja po njihovu rešenju prima čitav rad ogranka od danas. Prouzrokuje veliko komešanje među stranim svetom. Svako ih osuđuje. Ogranak je stavio do znanja koloniji da je ta skupština nelegalna i da će se održati glavna skupština u toku ovog meseca. Molimo Upravu da naredi pomenutim osobama da se pridržavaju statutima organizacije i ne čine nikakve ispade koji su od velike štete i sramote za koloniju. Brzojavite vaše mišljenje što trebamo činiti.«⁵⁹ Upravi se dramatično obratio i Ljubo Janković, član starog odbora ogranka: »Molim Vas preduzmite mere da ne dođe do rascepa kolonije. Ovde prava Rusija. Jedini način da strogo uplivišete na Bartulicu koji vodi prostu masu. Petrinović na Pampi. Pet vjećnika ogranka dadoše ostavku. Mi koji smo ostali još u vijeću trpimo strašne uvrede. Brzojavite instrukcije.«⁶⁰

U međuvremenu je Bartulica ipak morao otputovati u Valparaiso a stari odbor ogranka nije odustajao od sazivanja godišnje skupštine. U koloniji vlada velika napetost pa novi odbor ogranka zabrinuto javlja Bartulici u Valparaiso: »Nastoj zaboga da se ne sazove nova skupština. Kolonija

⁵⁸ Isto, 312/25968.

⁵⁹ Isto, 312/25950.

⁶⁰ Isto, 312/25951.

uzrjana. Kolaju glasovi da će Petrinović upotrijebiti redarstvenu silu. Doći će do krvi. Posljedice će biti teške za svu organizaciju.«⁶¹

Mladi Bartulica (tada ima 24 godine) u Valparaisu je vjerojatno podvrgnut velikom pritisku. Pred težinom situacije savjetuje pristašama da djelomično popuste te da ipak idu na skupštinu koju saziva stari odbor ogranka. On javlja u Antofagastu: »Prema prilikama koje sam upoznao i u interesu naše stvari, svakako i neizostavno otigijte složno i jedinstveno na izbore. Smirite ali ojačajte duhove, jer je vaša pobjeda sigurna. Radi toga pobedite protivnike na skupštini, dok oni žele da vi ne prisustvujete i time izvuku korist za njihov cilj. Danas poslah parobrodom 'Limari', opšte naputke, koji tamo stižu u subotu. Molim vas u interesu Organizacije da sjedinite vaš napor i složno iznesete drugu i konačnu pobjedu bez kompromisa. Poslije toga sve će dobro ići i vaše se želje posvema ispuniti. Ako vidite da Petrinović namjerava upotrijebiti brutalnu silu, brzojavite Baburizzi i Upravi izrazivši odanost Organizaciji i otklanjajući odgovornost. Vi se pokažite trezvni i mirni i jaki, ponosno. Moj vam bratski pozdrav sa vrućom željom da se držite mojih naputaka po obećanju koje ste mi dali, jer je to u korist vaše pobjede. Zdravo!«⁶²

Međutim iz nama zasad nepoznatih razloga tada dolazi do preokreta. Petrinović poziva novi odbor ogranka na sastanak na kojem dolazi do sporazuma: stari odbor neće sazivati skupštinu već priznaje održanu i njezine zaključke, novi odbor povlači nepovjerenje koje je bio ukazao Petrinoviću. Strane su se također sporazumjele da će »Jugoslovenska država« preseliti u Valparaiso, a kako Antofagasta ne može biti bez glasila, počeo će se izdavati list »Jugoslovensko oslobođenje«. Rekli smo da nismo našli dokumente kojima bismo objasnili tako nagli zaokret. Može se jedino pretpostaviti da su »demokrati« poslušali Bartulicu i odlučili da ipak idu na skupštinu. U tom slučaju oni bi, budući da su većina, izvojevali pobjedu, a to je Petrinović procijenio te pristao na kompromis. Takav razvoj situacije osobito je odgovarao Upravi JNO koja je prihvatila novo stanje o čemu brzojavno obavještava novi odbor.«⁶³

Međutim, sređivanje prilika u Antofagasti bilo je samo prividno. Antagonizam dviju grupa postojao je i dalje. Porazena strana odlučila se na pasivan otpor ne plaćajući doprinose i tako pogađajući JNO tamo gdje je najosjetljivija. Izostajanje prihoda iz Antofagaste moglo je paralizirati cijelu JNO. No to je pogadalo i novo vodstvo Ogranka »Petar Petrović Njegoš« jer je slabilo njegov i tako još neizgrađeni autoritet u Valparaisu. U takvoj situaciji nova uprava ogranka obraća se Upravi JNO zahtijevajući da ona »djeluje na naše oveće trgovačke firme da prisile svoje činovnike na isplaćivanje obvezatnih doprinosa, a nipošto da Ugl. Uprava otklanja od sebe odgovornost [...] jer otklanjanje odgovornosti nije opravdano.«⁶⁴ Uprava JNO, međutim, nije pokazivala razumijevanje za teškoće novog odbora ogranka. Štoviše, krivicu je bacala na njega opravdavajući poražene da su »uvrijeđeni« te da je na novom odboru da im

⁶¹ Isto, 124/9715.

⁶² Isto, 124/9716.

⁶³ Isto, 313/26010.

⁶⁴ Isto, 313/25990.

dade »zadovoljštinu«. »Oni su uvijek ispunjavali patriotske dužnosti te ako se i nisu u svemu slagali sa većinom članova ogranka ne može ih se proglasiti izdajicama i cenzurirati ih«, kori Baburizza novog predsjednika odbora ogranka Grgu Papića.⁶⁵ Baburizza smatra da je na potezu novi odbor: on mora dati zadovoljštinu poraženima a tada će Uprava JNO intervenirati da plaćaju doprinose. Štoviše, on smatra da su se duhovi smirili pa bi trebalo ići na nove izbore za odbor ogranka.

Novi odbor nije u početku na to ni pomišljao. Osjećao se jak pa je bio spreman i na konačan obračun s opozicijom. O tome obavještava Upravu JNO ističući da je »isključen svaki sporazum«, štoviše, da se oni koji ne plaćaju članarinu više ne smatraju članovima ogranka.⁶⁶ No prevelika je bila razlika u moći a da novi odbor Ogranka »Petar Petrović Njegoš« ne bi popustio pred zahtjevom Uprave JNO u Valparaisu. Do toga je konačno došlo na skupštini ogranka 30. lipnja 1918. godine. Tada je zaključeno da se Petrinović imenuje počasnim predsjednikom, da se obustavi izdavanje »Jugoslovenskog oslobođenja« te da se radi na poboljšavanju međuljudskih odnosa u koloniji i radi toga je zaključeno da se »više ne smiju davati nadimci« političkim protivnicima.⁶⁷

U kolovozu 1918. godine u Antofagasti boravi Milan Marjanović. Rat se bliži kraju i njegova misija ima zadatak konsolidiranje iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi, kako bi se važni događaji koji predstoje dočekali što spremnije. Referirajući Upravi JNO o stanju u Antofagasti, Marjanović javlja da je »napetosti mnogo, mnogo manje, da se mnogo toga izgledilo, da se zaostale uplate u najvećem dijelu nadoknađuju«. ⁶⁸ Međutim, on smatra da »potpunog rješenja svih sporova nije moguće postići, niti je oportuno odviše mnogo forsirati«.

Analizirajući dokumente o sukobima u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu u Antofagasti 1917. godine, evidentno je da su u njima sudjelovale dvije socijalne grupe naših iseljenika. Naime, nije teško pretpostaviti da iza termina »aristokrati« i »bugaraši« stoje naša salitre i trgovačka buržoazija koja je visoko integrirana u čileansko društvo i čija su djeca (druga generacija) na putu asimilacije. Drugu socijalnu grupu koja se u izvorima označava kao »demokrati«, »mali puk« i »prosta masa« čine u pretežnoj većini mlađi iseljenici koji su tek u fazi adaptacije na čileansko društvo a s tim je u vezi i njihov status na socijalnoj ljestvici, tj. oni su pretežno najamni radnici i to često upravo u svojih zemljaka »aristokrata«.

U dosadašnjim radovima o povijesti hrvatskog iseljeničtva uglavnom se pristupalo tome dijelu naše populacije kao socijalno kompaktnoj masi iz koje su stršili samo malobrojni pojedinci, i to oni koji su se afirmirali u kulturnom i znanstvenom životu zemlje imigracije i s kojima se »masa« ponosila, gledajući u njima potvrdu vrijednosti iseljene nacionalne grupe kojoj su pripadali. Sukobi u Antofagasti dokazuju da je bilo sredina u kojima su naši iseljenici bili ne samo socijalno raslojeni, nego da je u

⁶⁵ Isto, 313/25994.

⁶⁶ Isto, 313/25990.

⁶⁷ Isto, 313/26017.

⁶⁸ Isto, 26/1310.

njima postojala i svijest o tome. Štoviše, upravo na socijalnoj osnovici iseljenici u Antofagasti su se organizirali radi postignuća određenog cilja, tj. preuzimanja vodstva u jugoslavenskom iseljeničkom pokretu. Po cilju, dakle, koji se želi postići ne može se govoriti o klasnoj borbi. Nju bi na razini takve male grupe bilo iluzorno i očekivati. Ukoliko su naši iseljenici sudjelovali u klasnim borbama u Čileu u vremenu o kojem je ovdje riječ, borili su se integrirani u tadašnje klase čileanskog društva. To, međutim, tek treba istražiti.

S obzirom na vrijeme te zanimljive pojave u našem iseljeništvu, nužno se nameću neka pitanja u vezi s mogućim vanjskim utjecajima na nju. Naime postojanje masonerije i Jugoslavenske ujedinjene omladine u pokretu toliko je evidentno da je teško zamisliti da se sukob odvija bez njihova utjecaja. Uz to se sve to događa upravo u vrijeme revolucionarnih zbivanja u Rusiji za koja se može pretpostaviti da su također mogla utjecati na sukobe u Antofagasti. Pođimo redom u analizi tih mogućih utjecaja. Iz citiranih izvještaja o stanju u Antofagasti jasno proizlazi postojanje masonske organizacije među »vidjenijim« dijelom našeg iseljeništvu. Odrediti, međutim, približe koliko su masoni uistinu sudjelovali u tim događajima teško je. Uzrok je za to nedostatak izvora a što je uvjetovano tajnim karakterom masonske organizacije. Zbog toga se u osvjetljavanju masonske uloge moramo osloniti na građu koja je uglavnom izvještajnog značaja. To je nepovoljna okolnost jer o masonskoj djelatnosti ne saznajemo od masona nego od osoba izvan njihove organizacije koje im nisu sklone.

Treba odmah naglasiti da su masoni bili u matici iseljeničkog pokreta a ne izvan nje. Sukobi koje su masoni, prema citiranim izvještajima, provocirali nisu išli protiv pokreta, odnosno njegove glavne intencije — stvaranja jugoslavenske države — nego su bili u funkciji borbe za vodstvo u pokretu. Pristajanje naših iseljenika masona uz jugoslavensku ideju treba promatrati u kontekstu sklonosti koju je masonerija i inače iskazivala za rušenje Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje jugoslavenske države. No to bi bio predmet posebnog istraživanja i rada. Ovdje spomenimo samo da je znatan broj članova Jugoslavenskog odbora i ljudi njemu bliskih bio u masonskim ložama a njih nalazimo i među drugim istaknutim političarima koji su radili na stvaranju stare jugoslavenske države i kasnije u njoj igrali značajnu ulogu.⁶⁹

Iako se eksplicitno ne izlaže — što je i razumljivo zbog tajnog karaktera organizacije — masonska se ideologija osjeća u gotovo svim našim iseljeničkim listovima u Južnoj Americi do kraja prvoga svjetskog rata. To osobito dolazi do izražaja u antivjerskom pisanju, iako je poznato da su

⁶⁹ Masoni su bili ovi članovi Jugoslavenskog odbora u Londonu ili njegovi suradnici: Ivan Meštrović, Hinko Hinković, Dinko Trinajstić, Niko Zupančić, Nikola Stojanović, Pavle Ostović, Pavle Popović, Franko Potočnjak, Bogumil Vošnjak, Mihajlo Pupin, Jovo Banjanin, Milan Srškić, Veljko Petrović, Ljubo Leontić i Boža Marković. V. M. Glojnarčić, *Masonerija u Hrvatskoj*, Zagreb 1941, 10.

O ulozi masonerije u političkom životu stare jugoslavenske države pisao je *Hrvoje Marković* u članku Prilog proučavanja masonske organizacije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, *Historijski zbornik* 29—30, 1976—77, 529—536.

Za literaturu o slobodnim zidarima v. *Mladen Švač*, Pregled literature o ulozi slobodnih zidara u povijesti hrvatskih zemalja, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/1978, 69—92.

iseljenici za koje se pisalo potjecali iz tradicionalno katoličkih sredina. Npr., list »Domovina« iz Punta Arenasa ironizira vjeru i pohađanje liturgijskih obreda tvrdeći da im ljudi u »starom kraju« prisustvuju »ne iz kakvog osvjedočenja i uvjerenja nego iz običaja«. ⁷⁰ Takvo pisanje bilo je zapaženo, pa je »mjesni popovski listić« »El amigo de la familia« napisao »Domovinu« kao »list za masonsku propagandu«. ⁷¹ Ona je odbacila tu ocjenu tvrdeći da »nije takova, niti je za takove ciljeve utemeljena, niti se iz njezinog dosadašnjeg pisanja što takova može zaključiti«. Međutim, ona ne negira da »većina njezinih suradnika i uzdržavatelja, kao slobodno misleći ljudi, simpatizira sa onim humanitarnim idejama«. ⁷² Na takove stavove nailazimo i kasnije u »Domovini«. Obraćajući se, npr., radnicima, ona će pisati: »Vaš bog neka bude svijet, a vjera — jednakost i bratstvo«. ⁷³ U istom duhu pisao je i Škarničev »Pokret«. Pod naslovom »Masonerija i Austrija« on iz beogradskog »Piemonta« prenosi pozdrav talijanskih masona loži Srbije. U članku se citira izjava »neumrlog meštra« Mazzinija, prema kojem će propast turskog carstva dovesti i do propasti Austrije. ⁷⁴

O ulozima masona u događajima u Antofagasti 1917. godine bilo je prilično riječi u izvještajima dra Pervana i Bartulice. Iz nekih kasnijih izvještaja vidi se da su masoni nastavili destruktivni rad u pokretu i nakon što se stanje u koloniji činilo smireno. O tome je uprava Ogranka JNO »Petar Petrović Njegoš« javljala Upravi JNO u Valparaiso 4. svibnja 1918. godine: »Odbor Ogranka prisiljen je bio da Vas brzojavno umoli za odgovor na pismo od 17. travnja (1918, nap. Lj. A.), jer do danas ne primamo odgovora, a protivnici ne samo što rovale proti Ogranku i našoj Organizaciji i što neće da plaćaju obvezatne doprinose za koje su se založili poštenom riječju i svojim potpisom, već raspačavaju među nas i tuđi narod besplatne knjižice, govor masona Tomića iz Pariza — Lodja N° 228 Cosmos kojem su govoru ovdašnja — Lodja 'Pokret' pridodali i svoj program napadajući našu Organizaciju«. U programu, između ostalog, kažu: »U Antofagasti se organizirao, a organizirat će se i u drugim gradovima ako bude potrebno, projugoslovenski komitet pod nazivom JAJO (Južnoamerička jugoslavenska omladina, nap. Lj. A.) s ciljem da bratski primi sve one koji zbog različitih motiva ne simpatiziraju rukovodeće ljude u postojećim Ograncima.

Objavljivat će što češće propagandne materijale u kojima će se pokazati pravednost naših aspiracija i koji će se besplatno dijeliti zainteresiranim osobama.

Fondovima će se upravljati obzirno, a svakih šest mjeseci će se slati izvještaji u jednom cirkularnom pismu u kojem će biti objavljene sve uplat-

⁷⁰ *Domovina*, 25. V 1915.

⁷¹ Isto, 27. VI 1913.

⁷² Isto.

Domovinu je izdavalo »Kolo hrvatskih iseljenika«, osnovano u Punta Arenasu 1913. godine. Pri osnutku ima 18 članova, a svrha mu je »čisto patriotska«. Članovi su plaćali 2 dolara mjesečne članarine i bili dužni da »namiruju iz svog džepa deficit novine, koji dopire godimice do 800 dolara«. V. *Domovina*, 5. III 1914.

⁷³ *Domovina*, 25. IV 1915.

⁷⁴ Isto, 18. IV 1915.

nice davaoca. JAJO neće učiniti nijedan demonstrativan akt, a neće biti ni predmet ambicija onima koji bi to željeli.

Fondovi će se ulagati samo u ostvarenje svojih ciljeva.«

»Obzirom prema podlim elementima koji upotrebljavaju masoneriju u nedostojnu svrhu rušenja naše organizacije, više se ne može da trpi [. . .]. Valja poduzeti oštre mjere i raskrinkati ovdašnji zlim duhom zadojeni element, koji kažu da iz ambicije ne radu, a tamo im je ambicija glavna podloga. Odbor našeg Ogranka nastojao je i kušao svim mogućim lijepim i uljudnim načinom i sredstvima da ih privuče u naše kolo, no više se ne da. S ovim postupkom navukli su na sebe prezir i mržnju naše naseobine, pak još jednom umoljavamo Tu Ugl. Upravu da nam odgovori šta o navedenome misli.«⁷⁵

JAJO je 18. lipnja 1918. godine obavijestio Upravu JNO da se konstituirao i to od članova koji »prije pripadaše ovomjesnom ogranku.«⁷⁶

JAJO je izdavao istoimeni list, a predsjednik organizacije bio je Škarnić. O toj organizaciji imamo malo podataka. Nešto ih nalazimo u pismu Bartulice poznatom iseljničkom radniku u Punta Arenasu Juraju Jordanu: »Jedna novost: Škarnić u Antofagasti pred dolazak Marjanovića, počeo intrigrirati otvoreno, osnovavši jedno jugoslovensko društvo (»Jajko«: J.A.J.O.: Južno-Američka Jugoslovenska Omladina) kao političko iako masonsko. Izdaju pod tim imenom i brošure, u jednoj (broj 4) su istakli svoj program koji je otvoreno protiv organizacije.«⁷⁷

Masoni nisu bili samo protiv JNO nego i ostalih institucija u Antofagasti koje su bile pod njegovim utjecajem. Tako je Marcel Kolin javljao Bartulici da se »čak na jednoj masunskoj sjednici ovdje u Antofagasti bilo odlučilo poraditi oko rasula škole«. Kolinu je to bilo rečeno »uz tajnu riječ od jednog člana koji je prisustvovao sjednici.«⁷⁸

Možemo, dakle, zaključiti da su masoni, unatoč prihvaćanju jugoslavenskog programa bili destabilizirajući činilac u jugoslavenskom iseljničkom pokretu u Antofagasti. Drugi motivi za to, osim borbe za vodstvo, nisu nam poznati.

Drugi je faktor koji je mogao utjecati na sukobe u Antofagasti Jugoslavenska ujedinjena omladina.⁷⁹ U Antofagasti su, naime, za vrijeme rata

⁷⁵ Pismo G. Papića Upravi JNO, Antofagasta, 14. V 1918, A-JNO, 313/26008.

⁷⁶ Dopis JAJO Upravi JNO, Antofagasta, 18. VI 1918, A-JNO, 313/25993.

⁷⁷ Pismo Bartulice Jordanu, Valparaiso, 2. VI 1918, A-JAZU, A-JO, 153/4.

⁷⁸ Kolinovo pismo Bartulici, Antofagasta, 16. IX 1918, A-JNO, neregistrirano.

⁷⁹ Pod Jugoslavenskom ujedinjenom omladinom razumijevamo one omladinske snage na Slavonskom jugu koje su se održale do prvoga svjetskog rata djelujući u prethodnom desetljeću na razbijanju Austro-Ugarske i stvaranju zajedničke države Južnih Slavena. Okupljale su se uglavnom oko pojedinih listova (*Val, Zora, Vihor, Jugoslavija* itd.) u kojima su izlagale svoje programe. U ostvarenju programa zalagale su se za vanparlamentarne oblike borbe. Ti omladinci nikada nisu uspjeli formirati neku čvrstu organizaciju. Naziv Jugoslavenska ujedinjena omladina uzeli smo prema nazivu koji je dan prilikom posljednjeg pokušaja (do prvoga svjetskog rata) da se stvori jedinstvena organizacija, tj. na Vidovdanskom kongresu koji je ilegalno održan u Beču 1914. godine. Omladinci su tada zauzeli ova stajališta:

»1. da je na Balkanu potrebna jedna jaka centralna država radi očuvanja budućeg mira na Balkanu i Evropi, 2. da ta država treba da bude Srbija sa Bosnom, Hercegovinom, Vojvodinom, Dalmacijom, Hrvatskom, Istrom, Slovenačkom, 3. da će ta država čuvati

boravila dva predstavnika omladine: Ljubo Leontić i Milostislav Bartulica. Obojica su bili organizatori pokreta i urednici službenih glasila JNO »Jugoslavije« odnosno »Jugoslovenske države«.

Nije slučajno što je uvodni referat na skupštini Ogranka »Petar Petrović Njegoš«, na kojem je smijenjena stara uprava ogranka, podnio upravo Milostislav Bartulica kojem je zatim novi odbor ogranka odao priznanje jer je »branio uvijek interese naše Organizacije«. U priznanju se dalje kaže da je Bartulica »kao urednik i narodni pobornik svojim savjetom i bratskim vatrenim riječima doprinijeo oživotvorenju Sokola koji je postao miljenče Jugoslovenske naseobine u Antofagasti«. ⁸⁰ Novi je odbor zbog toga Bartulici dao »potpuno i neograničeno povjerenje«. Posebno priznanje novi je odbor ogranka odao Ljubi Leontiću kojega je proglasio počasnim predsjednikom ogranka. ⁸¹

Revolucionarni događaji u Rusiji 1917. godine također su vjerojatno imali određenog utjecaja na zbivanja u Antofagasti. Jezik izvještaja o sukobima dočarava neku revolucionarnu atmosferu. Govori se o »klausama«, probuđenoj samosvijesti »malog puka« a na jednom citiranom mjestu čak se i eksplicitno kaže da je u Antofagasti u ono vrijeme »prava Rusija«. Mislimo da ne bi bilo pretjerano tvrditi da je ta samosvijest probuđena padom carstva u Rusiji. Naime, iseljenici su pratili događaje u toj zemlji. Tako vijest o padu carstva »Jugoslovenska država« donosi na prvoj stranici, koja je za tu priliku otisnuta u crvenoj boji. Taj čin se oduševljeno pozdravlja: »Zdravo Revolucijo Ruska! [...] Jugoslavija te pozdravlja. Zdravo novo Slavensko doba!«, kliče list. ⁸² Jugoslavenski je iseljenički pokret nacionalni a ne socijalni pa je njegova pažnja usmjerena na međunarodne implikacije revolucije u Rusiji. Rusija se smatrala osloncem malih slavenskih naroda u borbi za emancipaciju. Zbog toga je revolucija u Rusiji za iseljenike značajna jedino utoliko ukoliko jača ili slabi rusku državu. »Jugoslovenska država« zauzela je stajalište da pad apsolutizma može samo ojačati Rusiju jer »sa apsolutizmom nestalo je germanofilstva«. ⁸³ Zato Uprava JNO šalje brzojav Miljukovu: »Svi Jugosloveni u Južnoj Americi, organizirani u Jugoslovensku narodnu obranu, prognani sa rođene grude od tuđinske tiranije, duboko dirnuti najuzvišenijim istorijskim događajem koji je dala kolijevka slovenstva, za vrijeme ovog najslavnijeg vijeka istorije, pozdravljaju sa oduševljenjem svetu majku Rusiju, nepobjeđen i uvijek pobjedonosan narod.« ⁸⁴ Miljukov se zahvalio na »prijaznim željama« izrazivši svoje simpatije »sa aspiracijama jugoslovenskog naroda«. »Nadam se da će

ravnotežu na Jadranskom moru, pa dakle i na Sredozemnom, 4. da Bugarska može ući u zajednicu sa tom državom na osnovi federalističkoj ili sličnoj [...]» (Prema zabilješci Jovana M. Jovanovića od 29. VIII 1914. koji je u to vrijeme bio srpski poslanik u Beču). V. Lj. Leontić, Jugoslavenski odbor u Londonu i Jugoslavenska ujedinjena omladina, Jugoslavenski odbor u Londonu, zbornik radova, Zagreb 1966, 243.

⁸⁰ A-JNO, 313/25994.

⁸¹ Isto.

⁸² *Jugoslovenska država*, 1. IV 1917.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Isto.

ruska revolucija djelovati na ostvarenje svih pravednih težnja malih naroda«, kaže na kraju brzojava Miljukov.⁸⁵

JNO se, međutim, nije mogao zadržati samo na jednom aspektu ruske revolucije — na tome jača li ona ili slabi rusku državu pa prema tome i položaj slavenskih naroda. Trebalo je zauzeti stav i prema bitnoj, klasnoj komponenti revolucije. O tome, međutim, u jugoslavenskom pokretu, barem ako gledamo na osnovi situacije u Antofagasti, nije moglo biti jedinstvenog stava. Sigurno je da su »malom puku« ideje revolucije bile bliske, dok su »aristokraciji« bile strane. Prvi su svoj stav izložili u »Jugoslovenskoj državi«: »Kod Saveznika bit će mnogih i mnogih koji će poželjeti skršenje revolucionarne Rusije da bi se tako uništila jedna ogromna opasnost za stare principe, jedna opasnost za imperijalizam, jedna opasnost za kapitalističke i buržoaske klase, jedna opasnost za sve staro, trulo i nesretno što je krivo da se ovaj strašni pokolj vrši tri do četiri godine, a da Saveznici odnosno saveznički narodi, ne mogu da odnesu pravednu pobjedu nad prusijanizmom [. . .].

Mi vjerujemo u novu Rusiju i sa čeznućem je očekujemo, jer ona mora doći.«⁸⁶

U istom broju Leontić u komentaru »Kerenski-Kornilov«, daje svoje simpatije prvom i zaključuje: »Pobjeđiće Rusija, ruski slobodni narod i revolucija.« Međutim, treba reći da je tu riječ o simpatijama koje su proizlazile iz površnog znanja o tome što se uistinu događa u Rusiji i dalekosežnosti promjena koje su se tamo događale. Naime, Jugoslovenskoj ujedinjenoj omladini, čiji je program isključivo nacionalistički, a koja ima utjecaj na događaje u Antofagasti a osobito na pisanje »Jugoslovenske države«, klasna revolucija bila je potpuno strana. O tome će Leontić kasnije pisati: »Mi nismo poznavali onda dovoljno marksističku literaturu. A kritikovali smo stavove socijalnih demokrata u monarhiji — jer su oni htjeli da očuvaju Austro-Ugarsku. Mrzili smo ih naročito zbog njihova glasanja za ratne kredite — za koje su glasali i socijal-patriote u njemačkom Reichstagu. Osim Marksa i Engelsa mi smo čitali također i druge socijalističke pisce (a od ruskih smo naročito zavoljeli Černiševskog i Plehanova). I možda me stav ovog posljednjega u ruskoj revoluciji doveo i lično u veliku zabludu — tako da sam onda vidio jedini spas u Kerenskom. Mi smo doduše razlikovali 'eserovce' od 'pravih marksista' — a pred ratom počeli da uzimamo načelne stavove protiv individualnog terora [. . .] misleći na organizovanu revoluciju. Obradovali smo se ulasku Rusije u rat — zaboravljajući na strahote carizma — toliko da smo publicirali slike i vijest o carevu posjetu jugoslovenskim dobrovoljcima u Odesi. Ipak smo pozdravili rusku revoluciju velikim oduševljenjem — samo što nismo zadugo znali razliku između malog februara i velikog Oktobra. [. . .] Tek iza primirja — u toku građanskog rata u Rusiji — mi smo stali na stranu boljševika.«⁸⁷

⁸⁵ Isto, 6. V 1917.

⁸⁶ Isto, 25. X 1917.

⁸⁷ Lj. Leontić, O Jugoslavenskom odboru u Londonu, Zagreb 1961, 81.

Druga strana u Antofagasti, kao i samo vodstvo JNO, mogla je u revoluciji vidjeti samo ugrožavanje svojih klasnih interesa i zbog toga joj se bila protivila.

Iako nemamo dostatno dokumenata, možemo sa sigurnošću tvrditi da su događaji u Rusiji djelovali na zbivanja u Antofagasti barem utoliko što su podigli samosvijest »malog puka«. Osim već citiranog dijela brzjava u kojem se govori da je u Antofagasti »prava Rusija« (što se može shvatiti i figurativno) u Arhivu JNO postoji još samo jedan dokument u kojem se događaji u Antofagasti izravno povezuju s revolucijom u Rusiji. Šaljući, naime, instrukcije Milanu Marjanoviću prije nego će stići među iseljenike u Južnoj Americi na sredini 1918. godine, Baburizza mu javlja: »Ruska revolucija je imala odjek i u Antofagasti i tu se je među iseljenicima pojavilo Boljševika [. . .].«⁸⁸

Zaključak

Odmah od nastanka jugoslavenskoga iseljeničkog pokreta u Južnoj Americi za vrijeme prvoga svjetskog rata, Antofagasta u Čileu bila je njegov centar. U njoj je udaren i temelj organizaciji toga pokreta — Jugoslavenskoj narodnoj obrani. No unatoč visokom stupnju jedinstva na osnovnim postavkama jugoslavenskog programa u toj našoj koloniji neprestano su se odvijali sukobi oko vodstva u organizaciji. I dok se u prvoj fazi tih sukoba (Škarnić i Privremena uprava JNO) može govoriti o borbi za osobni prestiž, u sukobima u toku 1917. godine evidentno su prisutni i socijalni elementi. Tada, naime, izalazi na vidjelo da je hrvatska kolonija u Antafagasti socijalno raslojena na najamne radnike (»mali puk«) i poslodavce (»aristokrati«) koji se bore za prevlast u vodstvu Ogranka »Petar Petrović Njegoš« a pomoću njega i u cijeloj JNO. (Koliko je, naime, značajan ogranak JNO u Antofagasti možda najbolje ilustrira podatak da je uprava toga ogranka, sve do osnutka JNO bila ujedno i Privremena uprava JNO.) Tako je nastala specifična situacija u kojoj se bore dvije socijalne skupine ali bez postavljenih socijalnih ciljeva. »Mali puk« ih, naime, nije bio postavio vjerojatno iz saznanja da se socijalni problemi mogu rješavati isključivo na razini cijeloga čileanskog društva a ne tako male zajednice. Istražujući moguće utjecaje na te sukobe došli smo do rezultata koji ukazuju na masonske uplive na »aristokrate« te JNO i revolucije u Rusiji na »mali puk«.

⁸⁸ Baburizzino pismo Marjanoviću, Valparaiso, 6. VI 1918, A-JNO, 25/1260.